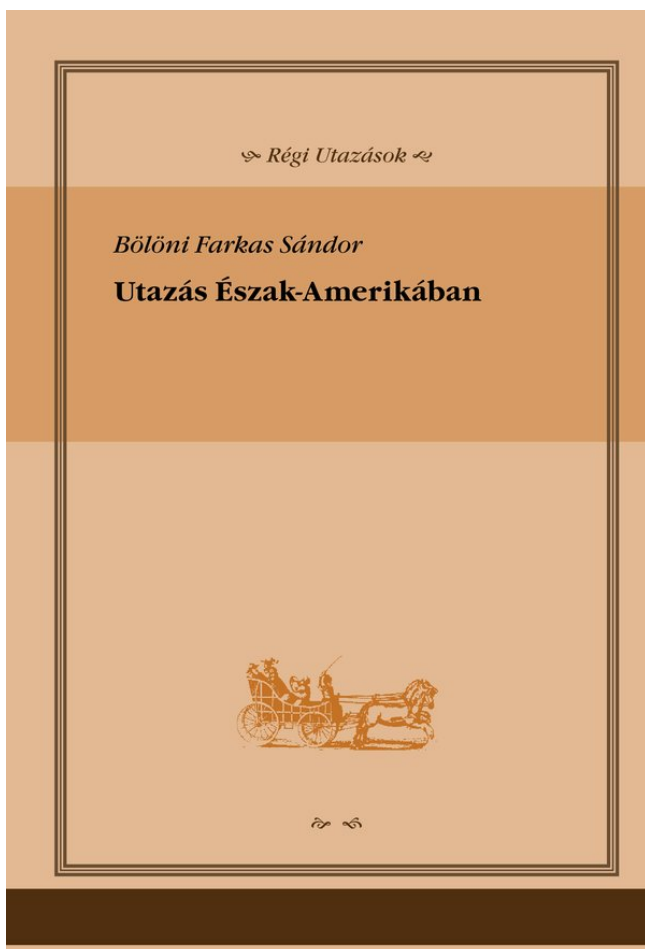

Ez a különnyomat szabadon és ingyenesen terjeszthető.

A könyv megvásárolható az
Ad Librum internetes könyvesboltjában

A bekeretezett szövegekre kattintva további információkhoz juthat.

A könyvvel kapcsolatban további információ érhető el a kötet
weboldalán:
podpress.hu/Boloni-Farkas-Sandor

© 2008 Ad Librum Kft.
Minden jog fenntartva!

Az *Ad Librum Kiadó* és a *PodPress* az Ad Librum Kft. márkanamei.

A könyv adatai:

Szerző:	Bölöni Farkas Sándor
Cím:	Utazás Észak-Amerikában.
Kiadás:	Ad Librum Kiadó
Kiadási év:	2008
ISBN:	978-963-87741-0-1
Terjedelem:	213 oldal
Méret:	A5
Ár:	1990 Ft
Közvetlen vásárlás:	shop.adlibrum.hu

Bölöni Farkas Sándor

UTAZÁS
ÉSZAK-AMERIKÁBAN

Ad Librum Kiadó
Budapest
2008

Ad Librum Kiadó
info@adlibrum.hu
<http://adlibrum.hu>
<http://podpress.hu>

Felelős kiadó az Ad Librum Kft. ügyvezetője

ISBN 978-963-87741-0-1

A szöveg forrása: az Országos Széchényi Könyvtár által üzemeltetett
Magyar Elektronikus Könyvtár

Az eredeti szöveget Maller Sándor javította és értelmezte
Bölöni Farkas Sándor arcképének forrása: Wikimedia Commons

E könyv kizárólag szabad szoftverekkel készült:
Operációs rendszer: Ubuntu (GNU/Linux)
Konvertálás: PHP
Tördelés: $\text{\LaTeX}$ 2_ε
Betűtípus: URW Palladio

A könyvvel kapcsolatban további információk érhetőek el
az alábbi címen:
<http://adlibrum.hu/Boloni-Farkas-Sandor/>

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR.

Méltóságos Béldi Ferenc úrnak,
utazási emlékül
tisztelete és barátsága jeléül ajánlja
útitársa

Farkas Sándor

Előszó

Kedvező körülményeim oly szerencsés helyzetbe hoztak volt, hogy 1830, 1831 és 1832-ben Európának és Észak-Amerikának némely részeiben utazásokat tehettem. Ez volt életemnek egyik szebb időszaka! Az utazás örömei a visszaemlékezetben kedvesebbek; de még kétszereződnek, ha azokat másokkal is közölhetjük. – Azt mondja egy francia író: "Mit ér egy szép vidéknek látása, ha nincs, kinek mondhassuk: Mely szép ez a vidék!" – Ezen érzelem tevé engemet is íróvá, s arra bírt, hogy amerikai jegyzeteimnek egy részét közrebocsássam. Az amerikai polgári és társasági életben sok oly pontot találtam tökéletre kifejtve, és sok oly tudnivalót, mik még nálunk, legalább magyarul, ismeretlenek. Ha jegyzeteimmel e boldog haza helyzetéről némű felvilágosítást terjeszthetek, sokszorozva lesznek utazásom örömei.

Kolozsvárt, máj. 15. 1833.

I. Európában tett utazások 1830-ban és 1831 elején.

Van egy szép vágyódása az emberi szívnek, mely az életnek szebb koraiban sokat foglalatostkodtatja a képzelődést. Míg ép a szív, s ismerek után törekedik az elme, sem rang, sem gazdagság, sem a hiúság képei soha ezt egészen le nem csillapíthatják. Lelkünk felemelkedéseiben, jóllétünknek közepette, békétlen helyzetünkben s elménk elmerülései közt gyakran meglep ezen vágyás, s akkor képzelődésünk a messze s a mívelt országokba lebegtet által, felkeresni, aminek még híját érezzük.

Talán egyike a legtisztább s tartósabb örömeknek, midőn e hosszas táplált kívánságot valósulni látjuk. Új élet derül fel annak, ki maga gyönyörűségére s tanúságára, távol és mívelt országokba indul utazni. Ezer remények és érzelmek valószínűsítése s ezer új ismeretek szerzése derengnek előtte kedves homályban, s megnyílt szívvel indul messze útjának, hogy a jelent minden nemben öröm közt használja, s keresztül egész életére emlékeztetének tárházat gyűjtsön.

Szép reményeim bételjesedése örömei közt indultunk ki Kolozsvárról az 1830-i őszön gróf Béldi Ferenc úrral. Párizs és London, Philadelphia és Washington képei felejtették az idő s az út minden terheit, s értekeződtem magammal: ha vajon mostani fényes képzelődésem az utazásról visszatértemkor is ily meleg lesz-e? Ha elmém gazdagulását az ismeretekkel nem érzéseim vesztével fizetem-e? Ha igaz-e, hogy a geometriai igazságok elhervasztják a képzelődés szebb virágait? És ha azon sokszori szomorú tapasztalásnak én is áldozatja leszek-e, hogy a külföldön lakott ember hamar felejtéi hazáját, s korcsosult érzéssel s megvetéssel jön haza! Vagy talán hazám hátramaradtán való bánattal térek-e vissza?

Ezen gondolatok közt haladtunk ki Erdély és Magyarországból, s a Németországon által látott és hallottak még mind a hazaiakkal hasonlításra vontak vissza. Strassburgnál már Franciaországba értünk. A Rhénuson áttalálva, igen meglepő különbségbe vetődik által egyszerre az utazó. Túl a parton a württembergi és badeni csendes, szorgalmas szünteleni munkásság közt élő jámbor nép marad el, s innen a parton egyszerre a pajkos, tűzzel teli s örökös nyugtalanság közt lebegő francia tűnik fel.

Strassburgban és Franciaországon által mindenütt a trikolór lobogott a nevezetesebb épületekről: nemzeti dalok zengtek az utcákon, evőházakban s játékszínekben, mintha az egész nemzet még most is inepelné a júliusi három napot. Az idegen nagyon különös helyzetben találja magát Franciaországban az első napok alatt. Oly nemzet közé lépik, melyet az újságokból örök háborgásban élőknek s egymást öldöklőnek hallott festetni; oly állításokat hall nyilvánosan s egész megszokottsággal eléadatni, melyek addig előtte tiltott portékák voltak; oly viszonyban látja az előjárókat alattvalóikkal, melyben a parancsoló méltósága s az engedelmeskedő megalázkodása nem találtatik fel. Mindezek bámulással s a nemzet sorsa iránti aggodással töltik el az idegent. De kevés napok múlva változik nézete, s előítéletei oszlásával gyakran kell a törvény azon szent állítására emlékeznie: „Hallgattassék meg a más fél is.”

Az 1830-i telet Párizsban töltöttük, s vidékében apróbb utakat tetünk. Annak, ki Európa nevezetesebb városait megjárta, tapasztalásaiban még nagy hiánya maradt, ha Párizst nem látta. Az utazott és nem utazott idegen egyaránt varázskörben képzelik magokat Párizsban az első napok alatt. Az emberi elme és szívnek nincs oly hajlandósága, melynek Párizs ezerféle táplálatot ne tudjon adni. A magát mulatni kívánó, tudományos, henye, szemlélődő, művész, kereskedő egyformán és a napnak minden részeiben új tárgyakot találnak érdekeik kielégítésére. Mintha századokon által tanulta volna a párizsi nép minden ingerlő módot kiszerezni, mi az idegent oda kecsegtethesse.

Éppen ezen időszakban habzottak még a júliusi revolúció által hánykódásba hozott elmék, s a miniszterek pere, a napszámosok felátadása és az érseki kastély ostroma revolúcióit végigértük ott mulatásunk alatt. Mindaz, amit könyvből és újságokból olvasunk a revolúciókról, alig hasonlít egy ily jelenet valóságához. Az erőknél ily küzdelmei közt is, a nyugalmas idegen kényére találhatja magát Párizsban, s mindezeket önmagára nézve úgy tekintheti, mint egy nagy darab epizódait, mint kedvező helyzeteket tapasztalásaira, s éppen ekkor láthatja az emberi indulatoknak minden elágazásait s kitöréseit eredeti természetökben.

✱

Párizsban ért annyi jelenetek után, 1831-ben, márciusban, északi Franciaország felé, Belgiumba mentünk. Itt éppen oly küzdelemre találtunk, mint Párizsban. Lüttich, Brüsszel és Antverpiában a franciaországi júliusi napok ismétléseit s azoknak következeit kellett látnunk. A szép, a gazdag Belgium harcban állott szomszédjával. Antverpiából Hollandiába sok kérelem után s a hollandus katonai igazgató General Chassé-től nyert passzusunk mellett is a két ellenséges tábor közt sok kedvetlenség, vizsgálgatás, kikérdezés s kísérgetés közt haladtunk ki. Brémán [Brédán] túl kiértünk a táborok közül. Dodrecht [Dordrecht], Hága, Leyda, Haarlem, Amsterdam és Rotterdamban ajánlóleveleink sok ismeretséget s módot szereztek e szorgalom országát megismerni.

✱

Rotterdamban ápril[is] 17-én Attwood nevű gőzhajóra ültünk: 18-án már előnkbe kékeltek Anglia partjai, s huszonöt óra alatt Londonba érkeztünk. Ismét új zsibongó nagy világban találtuk magunkat, s szinte minden pontig ellenkezőben, mint Franciaországban. Ott áll e két ország a föld abroszán egymás mellett, csak huszonnégy mérföldnyi tengercsatorna választja el, s mégis ellenkezőbb érzésű, gondolkodású, cselekedetű és intézetű két szomszéd nemzetet alig találhatni. Párizsi lakás után érkezve az utazó Londonba, ha különködő nem akar lenni, egészen új tanulásával kell tennie itt az életet, szokásokat s társalkodást.

Angliában mulatásunk alatt több ismeretségeket s némely helyekre eljuthatásunkat ott mulató követünknek köszönhetjük. Mert Angliának még az is a különössége, hogy a pénz s személyes igyekezet nem mindig szerezhetnek mindenüvé bémenetelt, azt többnyire ajánlások által lehet megnyerni. A tárgyak óriási nagysága, az emberi szorgalom bámulatos szüleményei, a nemzet különös szelleme, törvényeinek alkotása s minden intézeteket bélyegző eredeti vonások Angliában minden napra és órára elég tanulandót s elfoglalást adtak nekünk.

✱

Május végén Anglián felfelé tett különböző utaink után Skóciába érkeztünk, Edinburghba. Nincs Európában egy város is, melynek ere-

detibb fekvése lenne, mint Edinburghnak. Skócia történeteinek nevezetesebb vonásai itt folytak, s ezen ország híresebb tudósai, s közelebb-ről Walter Scott klasszikus földdé tették Edinburghot. Minden épület, minden hely s az egész vidék az ország történeteinek mindmegannyi hagyományos emlékei. A nemzeti hagyományokat nagy tiszteletben is tartják a scotusok. Mária Stuart szobái Holyroodban azon módon vannak most is minden bútoraival, mint Riccio megölésekor voltak; varrása, Riccio hegedűje, képe, imádságos könyve most is a régi szófán állanak.

Skóciának alsó része már egészen angolos lett, s csak törvényei különböztetik meg szomszédjától. A scotus nemzetet eredetében ismerni a Felföldre (Highland) kell menni. Június elején elhagytuk Edinburghot, s Perthnél már a fellegekkel játszó sziklás Felfölden voltunk, mely a Walter Scott szép poémája, *[The] Fair Maid of Perth* [Perth szép leánya] által megint nevezetessé lett. Ki Helvéciát nem látta, az oly szcénákat lát Skóciában, melyeket seholt nem Európában. Perthtől nem messze, a Kinnoul Crag nevű szép sor hegyeket jártuk meg; ezeknek végső csúpján áll a Macbeth kastélya (Macbeth Castle). Ki Shakespeare *Macbeth*-jét figyelemmel olvasta, egészen ráismer a leírt vidékre. Alatt a völgy a boszorkányok idézőhelye; a dunsinane-i erdő a kastély megett, s szembe a távolból felnyúló Birnami hegy, melynek erdőtől Dunsinane-ig kelle jőni. A hely és romladozott kastély most a Mellis Nairn [William Nairne] úr birtoka, a Dunsinane hegyén álló szép lakással (Dunsinane House).

Perthtől Monzie, Madderty felé, Dunkeldnek menve, minden lépten klasszikai emlékü helyeken halad az utazó. Ossiannak több csatái ezen vidékeken folytak, s sírját Monzie mellett találták; Shakespeare és Walter Scott szcénáit mindenütt mutogatják. Dunkeldet egy highlandi utazó sem hagyja el; minden utazási könyv elragadtatva szól ennek szépségeiről. A Tay vize folyama, Braan vízesése, Ossian barlangja s tereme helye, a craig-vineani szép kinézés, a hegyek és erdők romános szépségei hihetővé teszik, hogy az Ossian magos énekei itt születhettek. A természet ily óriási szépségei közt emelkedettebb a lélek, közelebb érzi magát a természethez, s oly gondolatok emelkednek benne, melyek a város falai közt s mezőség helyen talán soha nem születtek volna.

Dunkeldből Dewally [Dowally], Aberfoyle, Kenmare [Kenmore], Killin és Callander felé felértünk a híres tavakat (Lochs) nézni meg, melyek Skócia nevezetesebb szépségeit teszik. Ezeket közelebbről a Walter Scott románjai oly elhíreltté tették, hogy a scotus hazafiságtalanságnak hiszi, ha e helyeket meg nem járta. Nyáron általánosan érdek az ide utazó angol és idegen. Ezek közt nevezetesebb a Loch Cattherine, a *[The] Lady of the Lake* [A tó asszonya] és a Loch Lomond, a *Rob Roy* Walter Scott-i románokról. – A képzelődés alig határozhatja meg, ha Skóciában ezen tavaknak s környékeiknek vagy a szép hegyeknek adja-e az elsőséget.

A Ben Lomond-i hegy alól Euphrosyne gőzhajóval Dumbartonba jöttünk le, s onnan Glasgow-ba. Greenocknál megint tengerre ültünk, s Irlandiában Belfastban szálltunk ki. Irlandia akkor szegény esztendőjével s jussai visszaszerzésével küzdött. Dublint hánykódások s egyenetlenségének vitatásai közt találtuk. Welt [Weld] Izsák úr, kinek amerikai utazását magyar fordításban bírjuk (*Nevezetesebb utazások tárháza*. Kiadta Kis János. Pest, 1816, a 6. kötetben), sok szívességgel volt hozzánk Dublin nevezetességei megismertetésében. Az angol nemzet műveltsége s felemelkedése közepette sokat talál az utazó Irlandiában, ami elszomorító. Dublinból Thetis gőzhajóval megint Angliába jöttünk által, s Liverpoolban szálltunk ki.

Az angol bámulatos műveit Liverpool, Manchester, Leeds és Birmingham teremti, kinek nagyobb hajlandósága és több ismeretei vannak az erőművek s azok hatóságai iránt, ezen városokban esztendőkre talál élelmet elméjének. Liverpoolból Manchesterig a gőzszekérrel jöttünk. Az emberi elmének egyik legnagyobb diadalma a gőzszekér. A város végén felültünk a szekérre mintegy 130-an, s ezen utat Manchesterig – amely 30 1/2 angol, vagyis mintegy hét magyar mérföld – egy óra és fél minута alatt tettük meg. De néha 58 s még 57 minута alatt is megfutja ezen utat a gőzszekér. Sem madár, sem a legsebesebben vágató ló ily gyorsasággal nem haladhat. Különös gyönyör nemét érzi az ember, midőn egyik városból csaknem egyszerre a más messze városban teremhet. Manchesterből annyi ágazatokra van megindítva a

gőzszekér útja, hogy a felszámolás szerint tíz esztendő múlva tizenöt óra alatt egész Angliát hosszába és végig futhatja az utazó.

Június végére a parlament új megnyitására megint Londonba térünk vissza. Miután Magyar- és Franciaországban 1830 és Belgiumban 1831-ben diétákat, vagyis parlamenteket szinte mind egyfolytában látunk, figyelmesek voltunk az angol iránt, melynek régi szokásokkal történni szokott megnyitása s folyamatja sok tárgyat adnak az elmélkedésre.

II. London kikötői – Amerikába induló hajók – Columbia – Az óceáni út – Tengeri betegségek – Audubon úr – New Foundland-i Bank – Megérkezés Amerikába

Angliának és Londonnak ennyi ingerei s ennyi nagyságai, napjainknak örökös foglalatosság s újabb tárgyak általi meglepetései közt is gyakran felderült bennem azon gondolat, hogy még nagy utunk, a legnagyobb utunk van hátra. Gyermekkorom szebb álmai közé tartozott volt valaha Amerikát is láthatni, s valahányszor amerikai hajót láttam a kikötőben, mindig dobogó szívvel újult fel bennem e vágyás. Az arra lebegő vitorlák szárnyain lengett képzeletem is, s gyermeki érzéssel minden amerikai hajónak szerencsés szeleket óhajtottam. Mindaz, amit eddig láttam s hallottam, még mind nem csillapította le a hatalmas vágyást. Ama szép hazában, az emberiség új hazájában lebegett előlme homályos képekben mindaz a szép és tökéletes, mi földi létünk s gyarlóságink mellett elérhető lehet. A temérdek messzeség, a tenger veszedelmei, a honvágy félelme s ezer más akadályok tűnődést okoztak ugyan, de vágyásom el nem lankaszthatták.

Ezelőtt csak hatvan esztendővel, míg Amerika szabad nem volt, a vízen lakó angolnak is nem kevés aggodásba s nagy elhatározásába került az óceánon általmenni. Akkor hónapokig s közönségesen fél esztendeig tartott az átmenetel. A szelek, víz természete s veszedelmesebb

helyek kevésbé ismertettek, s nem ritkaság volt azon eset is, hogy ez vagy amaz hajó népestől elveszett. De azolta óriási lépéseket tett a hajózás tudománya. Az amerikai hajós most a világ minden kikötőiben megjelen, s a föld golyóbisa minden tengereit s öbleit tudományosan ismeri. Az amerikaiak annyira magokévá tették a tengert, hogy Európa minden kikötőjében mindig számos oda való hajót lehet találni.

Egy nap sincs, hogy Anglia valamely partjáról, ha szél engedi, Amerika valamely részébe induló hajót találni ne lehessen. De azoknak nagyobb része kereskedő hajó lévén, belsőjük csak portéka felvételére van alkotva, s utazók ezekkel kevesen mennek. Hogy az általköltözők s utazók vitelét könnyítsék az amerikaiak, s a menetel és jövetelre mindig bizonyossággal lehessen számlálni, bizonyos társaságok állottak össze New Yorkban (Lines of Packets), melyek számos hajókat csupán avégre építettek, hogy a megkívántató terhen kívül utazókat is vihessenek. Ezen hajók Európa nevezetesebb kikötőibe a hónap meghatározott napjain mindig bizonyosan indulnak által, s ugyanoly határozott napokon indulnak vissza az idegen kikötőből. Ily hajó van New York és Liverpool között 16, indul egy minden nyolcad nap; London és New York között 9, indul egy minden tized nap; Havre és New York között 12; Hullban három és így Greenockban és Belfastban. Rendszeren hatszor menyen által esztendőnként mindenik hajó az óceánon, azaz háromszor által s annyiszor vissza, s szinte egész esztendőt vízen vannak.

Ezen hajók, ámbár magános társaságok sajátjai, annyiban mégis az Igazgatóságok szolgálatjában állanak, hogy a hivatalos s más magánosok postai leveleiket (mailbag) zár alatt ezek viszik által Angliából és Franciaországból Amerikába, s onnan megint vissza a határozott postanapokon, s ezért posta- vagy packét-hajóknak (Packetboat) is neveztetnek.

Éppen ekkor (júliusban) a London-New York-i lineából három posztahajó jelent meg, s várt az indulás napjára a London Dockban. A Hudson indult július 6-án, Ontario 16-án és Columbia 26-án. Mindeniket nagy szorgalommal megvizsgáltuk, s végre a Columbián megállapodtunk, mely külső csinosságával, belső kényelmesebb elrendelésével a más kettőnél magához vonzóbbnak tetszett, s kapitányában is, Delano úrban bizonyos elkötelező nyájasság ajánlotta magát. Az egyezés hamar megesett, mert az általmenetelnek szabott ára van, s egy személy

az úgynevezett kabinetben (the cabin) közönségesen 35 font sterlinget, vagyis 350 ezüst forintot fizet (egy font sterling, a teoretikus utazókönyvek számításaként, a mi pénzünkben tenne 9 f[orin]t 24 1/3 kr[ajcárt] ezüstben, de a londoni pénzfolyamat szerint, a valóságban 10 ezüst forintot teszen), s ezen summát mindennek előre le kell fizetni.

Július 26-án leköltöztettük portékáinkot a kikötőbe, de ámbár már egy hét olta szüntelen rakták a terhet, mégsem voltak készen indulásra. A Columbia 500 tonnás hajó (egy tonna teszen mintegy 20 mázsát a mi mértékünk szerint, a hajókon 42 négyszögláb üreg egy tonnának számíttatik), azaz ötszáz tonna, vagyis 10.000 mázsa teher vételére van építve. Az óceánra szálló hajóknak alkalmasint meg kell lenni szabott terhöknek, különben, elég nehézségük nem lévén, nagy szél könnyen felfordíthatja. Míg készülődött a Columbia, fordulatokat tettünk a London Dockban, s bámultuk a szemmel bé nem fogható hajók temérdek-ségét, a világ különböző részeiből egybehordott portékák fel- s lerakodását, s ezt az itt tolongó, nyüzsgő világot.

Végre eljött a várt nap, s július 27-én felléptünk a Columbiára. Midőn hosszú út végett hajóba lép az ember, az valami különös innepi érzés! A szív mintha elfogódnék, s az érzelmeknek nem tudom mely nemei miatt sóhajtás közt némul el minden érzék; melyet nem bánat facsar ki, hanem talán a jövőendő kétes képe! Megkondult az első harangozás, húzni kezdték fel a vasmacskákat; oldozzák már a köteleket, s cseng a kapitány igazgató hangja. Meghúzták másodszor is a harangot; a matrózok zajganak; az ismerősek, jó barátok, szülők és gyermekek szívszakadva búcsúznak egymástól. Mely látvány ez! Mintha minden szem könnyragyogásaiban, a lélek egész tisztaságában tükröződnék e végpontnál, csak nekünk nem volt kitől búcsúzzunk! Megkondult harmadszor is a harang, a matrózok „hurrá”-t kiáltanak búcsújelül ott maradó társaiknak, s az egész kikötőből száz meg száz „hurrá” zeng vissza. Végre a kapitány magas állásáról felkiáltja az „all ready”-t (minden kész), megmozdul a hajó, s matrózok éneke kezdenek, míg a többi hajók közül kivergődnek.

Délre már a Temze közepén voltunk, de a dagadás éppen szembejövén velünk, a tenger torkáig, mely mintegy 25 mérföld (valamint itt, úgy ezután is, a mérföldek eléfordultakor mindenütt angol mérföld értetik: egy angol mérföld 848 pozsoni öl, a magyarokat 4000 ölre véve, 5

angol mérföld teszen 1 magyart és 240 ölet) a dockhoz, gőzhajóval vontattuk le a Columbiát. Az utazásnak, nevezetesen a hajókon, különös érdeke van az első órák alatt. Szinte mindenik utas rendre szemléletti a társakat, találgatja karakterét, nemzetét, skáláztatja magában polgári álláspontját s belső becsét, s lassanként kezd tartózkodva szólni valamelyikhez, többnyire az út iránt. Estvére már a Temze torkához értünk, s vasmacsákra ereszkedtünk, hogy hajnalban indulhassunk bé a tengerre.

✱

Néhány napba került, míg az Anglia és Franciaország közötti tengerszoroson eveztünk. A szelek itt gyakran változók, sok a veszedelmes hely, s vigyázva kell haladni. A Temze torkolatjától kezdve le Plymouthig és a nagy óceánig oly szorgalommal s pontossággal készült mappái vannak a tengernek, mint a szárazon akármely helynek topográfiai felvétele. Mindenütt a mélység felmérve s az ölek száma feljegyezve; a víz fenekén lévő iszop, porond vagy kövecs kiírva. Egy nagy atlaszt formál csupáncsak ezen tengerszoros (Pas de Calais és English Channel) mappáztatja. Mivel a nagyobb hajók feneke 12-20 lábig béhat a vízben, s legalább 4 öl mélységnek kell lenni, hogy egy nagyobbrendű hajó szabadon evezhessen, a partok környékén, hol nem elég mély a víz, vagy iszapos, negyvenes hordó forma veres, fejér vagy sárga színűjegyek (Buoy, Beacon és Horse) lebegnek sok helyt a tengeren, hosszú láncokon vasmacsákkal a fenekéhez szegezve. Néhol pedig, a sziklás partú helyeken s a vízből kinyúlt sziklákon és apró szigeteken magas tornyok építve, melyekben egész éjen nagy lobogású lámpa világít a hajósok megintésökül.

Az első napok alatt még számtalan hajót találtunk a csatornán felés lejárni. A szárazról apróbb hajók eleibe jönnek az utazóknak újságot s gyümölcsöt árulni. Portsmouthnál a londoni postát, eleséget s néhány új utazót is vettünk fel, s öszvesen már 163-an voltunk utazókul. A Wight szigetnél pilotunk kiszállott, s magunkra hagyott. Itt már vége szakadt a szárazzali minden egybeköttetésünknek. A szél változásai s a veszedelmes helyek miatt lassan haladtunk. A nagy tengeren nem történt annyi veszedelme a hajóknak, mint az Anglia és Franciaország

közötti ezen tengericsatornán. Gyakron értünk oly helyekre, hol ez vagy amaz hajó elvesztését mutatták. Az ily történetek elbeszélése mindig kedvetlen behatást teszen az előbbszer tengerre szállókra. A Lloyd hajólistája szerint 1793-tól 1829-ig csupán angol hajó 19.710 veszett el, s azoknak nagyobb része a csatornában.

Augusztus 5-én már a Lizard-foknál voltunk, a nagy óceán szélén. Egész nap rekkenő meleg volt, s szinte minden szél nélkül lebegtünk esztig. Tized napja már, hogy kiindultunk, s még mely temérdek út hátra! Egy hét még szenvedhetőleg telik a tengeren, a hajókázás mesterségén bámulással, az utazók közti ismeretséggel, olvasás és beszélgetéssel, de ha eljönnek a zivataros idők, midőn egész nap benn kell maradni a kabinetben, jön a tengeri betegség is, s az unalom naponként nő. Tekint a szem jobbra és balra is, künn és benn, mind csak a tegnap és tegnapelőtti tárgy, s holnap s holnaputánra sincs semmi más remény! És ha mindezekhez hozzájárul még a szélszűnet is, s egész nap egy helyt kell libegni azon vigasztalás nélkül, hogy semmi nem rovídik le a kiszabott munkából, akkor az unalom bágyasztása teljes pontján van.

Augusztus 6-án már a nagy óceánra értünk. Az ón 360 ölre nem érte még a tenger fenekét. Szelünk mindinkább nevedett, s a tenger mélyülésével a hullámok is tornyosodtak. A tengeri betegség sokakat el kezdett érni, legelébb az asszonyok sápadoztak s hulltak el rendre.

Augusztus 7-i és 8-i hideg szelek miatt a hánykódás annyira nevedett, hogy lehetetlen volt többé fenn járni. A kabinetbeli asztalhoz tizenheten voltunk előre fizetve; lassanként úgy elhullongottak a társak, hogy utoljára csak ötön jelenhettünk meg. Hiába csengetett a steward másodszor és harmadszor is, ez a máskor enyhület hangja most bosszúság volt a szegény betegnek.

Nem sok kedvetlenebb helyzete lehet az életnek, mint a tengeri betegség s ennek unalmai. Megszűnnek a testnek minden kívánati, undorító az ételre gondolás; szédelés és émelygés, hideg izzadozás, zsibbasztó meredség s lankasztó elmelegülés váltogatják egymást. Megtompul az elme, s csüggedt a lélek. Elfelejtí a világ minden dicsőségét s hiúságát; minden elmélkedés egyedül csak az élet unalma, s egyedül csak azon gondolat uralkodó, hogy mindezeknek bár akármiként, hamar vége lenne.

Augusztus 9-én mind tartott kedvetlen helyzetünk, s még az is hozzájárult, hogy az ellenkező szél miatt sokat vissza és sokat félre kellett mennünk. Már a 46° 25' északi szélességben voltunk, s innen kezdve mind északra kellett tartanunk, ámbár New York, hol kiszállni igyekeztünk, a 40. szélesség alatt fekszik. Európából Amerikába menni által s onnan jöni vissza, egészen ellenkező utakat kell venni. Egyenesen menni által Európából még eddig lehetetlen, s azért vagy egészen az 51. szélességig felhaladni északra, vagy a 38-ig le kell kerülni délre. A tengernek a tropikusok alatti szelek (Trade-wind) általi nyugotra nyomtatása, a Mexikói-öbölbe örökös bétolulása, a Mississippi béömlése s ezen temérdek egybetódult víz kirohanása a floridai foknál s ennek hatásai az óceánon a természetnek igen különös játéka, s a hajósoknak örökös fontos tudománya. A hajósok a tenger ezen nagy játékát Mexikói vagy Öbölárnak (Gulf Stream) nevezik. Ezen ár a floridai foknál leírhatatlan sebességgel rohan ki, s egészen a 46. szélességig felhatva, a tengert sebes folyóvá (current) teszi. Az egész óceánon egy félkört formál, kirohanásánál 5-6 mérföldet fut egy órában, míg mintegy négyezer mérföldnyi félkört formált futása után az Azoresek felett lecsillapodik. Ezen árral szembemenni lehetetlen, s talán Amerika még nem volna feltalálva, ha Columbus az Azoresekből indulva történetesen el nem kerülné ezen árt.

A következő napok alatti ellenkező szelek megint sokat vittek félre. Augusztus 13-án a szélesség 47° 1' és a hosszúság (Greenwichtől mérve) 26° 00' grádusaiba értünk. Még reggel megsejtettünk egy hajót lebegni előttünk, s mind a 21 vitorlánkat felrakva, délután szerencsésen beértük. Kapitányunk jelt adott a telegráph-fal, hogy beszélni akar vele, az is viszonzta a kívánságot, s nemsokára mintegy ezer lépésre közeledtünk egymáshoz. Mind a két hajó népessége felgyűlt az oromra, s öröm- és újságkívánás közt szemléltük egymást. A két kapitány beszélőcsővel szóltak egymáshoz, kérdezték a hajójok nevét, útjuk célját, a szélesség és hosszúság grádusait s egyéb úti történeteket. Ez az angol kormány egyik szállítóhajója volt 10 ágyúval, s 500 katonát vitt Kanadába az ottani egyik regimentet felváltani.

Midőn megváltunk egymástól, hármas „hurrát” kiáltott mindenik hajó népessége, s ekkor mindenik rákezdett a nemzeti énekre: „Rule Britannia” [Uralkodjál Britannia]. Soká zengett még a nemzeti ének, mi-

után messze haladtunk egymástól. Az angol nemzeti daloknak valami különös egyszerű kedvességek van, s azt mintha büszkébb érzéssel, emelkedettebb szívvel s villámlóbb szemekkel énekelné az angol. Mert ő nemzete dicsőségét, nemzete boldog létét öntheti ki dalában, s a tengerek közepén s a világnak minden szegletében ő csak nemzetének él, s emlékében találja boldogságát; érte van minden óhajta, minden lehetete.

Elandalodtam egy ideig e szép dalon, de elkeseredés és bánat, a hazaelmékezésnek homályos bánatja borított el, midőn a versezet végén mindig ismételtettek e szép sorok:

„Rule Britannia, Britannia rule the waves,
Britons never shall be slaves.”

[Uralkodjál, Britannia! Britannia tenger ura,

Brit nép rabbá nem lesz soha! – *Könyves Tóth Mihály fordítása*]

Mely boldogság s mely dicső érzet, gondoltam magamban, oly nemzet tagjának lehetni, mely még dalában is hazája méltó dicsőségét s szabadsága érzetét ömledezheti! Tekintettem a sík tengerre, s hazám tűnt fel, hazámnak nemzeti dalai tűntek fel emlékezetemben, ah, s azoknak egyről egyik búsongó és elborult tartalmok, s még búsongóbb melódiájok van! Azok titkos bánatok a múltnak homályos képeit s valami békételen helyhezetet festenek! Ha vajon igaz-e, hogy a búsongó dal a szolgáltság emlékének felsóhajta? Vagy az elfojtott mély érzés keserve-e? Vagy talán hajdani baleseteink visszhangja? Minden esetben sajgó szív keserve kifakadásai azok!

Augusztus 14-én az 50. szélességbe felértünk. Nedves, ködös idő s hideg, változó szelek cserélték egymást két nap alatt. Hajónk nagyon hánykódott, felmenni lehetetlen volt, benn szünetlen fogontózni kellett, asztalt vagy szófát ölelni, hogy el ne bukjunk. Az ebéd nagyon kínos ilyenkor; minden tál, tángyér s üvegek le vannak szorítva az asztalhoz, mégis a nagy mozgás miatt gyakran kiugranak helyökből; a szép sült messze höngörög az asztalon, kés, kalán s a kenyér a negyedik szomszédig is lefut, s minden tárgy indulóban van. Az első napok alatt még nevetségesnek tetszik a bútoroknak ezen utazása, de

vége unalmas tréfa leszen. Hozzájárulnak ezekhez az éjszakai kedvetlenségek; már a levetkezés gyakori falbaütődés s bukásokkal történik; az ágyban mesterséggel kell megszegezni magát, hogy az egész test ne höngörögjen; a fővel van a legtöbb baj, mert az mégis mindig ringatódik. Ha osztán végre a kínlódó elme elfáradt, s eljön a szenderedés, a hajónak valamely új lökődése s a recsegések miatt megint felrebben, s így kínlódja által az éjt, az alvásnak azon kínos neme közt, melyet ébredező álmadozásnak neveznek.

Van Kazinczynak egy ifjúkori verse, talán a kassai *[Magyar] Museumban*, a Voltaire *Henriade*-jából fordítva, mely a képzeteknek különös szövődései által az egész óceáni utam alatt, szinte üldözőleg, minden kínos éjjelemen szüntelen eszembe jutott. A vers ez:

„Midőn a boldogság tőlünk elenyészett, Két barátot hagyott velünk a természet. Egyik a reménység, a másik az álom, Nyugtomat közöttök mindig feltalálom.”

A szárazon meglehet, hogy igazság van ezen állításban, de a tengeri némely helyzetekben bajosan hiszem, hogy e két hatalmas balszam Voltaire-nek is mindig megtartotta vagy visszaadta volna nyugtát.

Augusztus 16-án újra hajót láttunk, a kapitány csőjével messzére megismerte árbocairól, hogy amerikai hajó. Délre béértük; ez a Hybernia nevű packet volt, a liverpooli lineából, s ez is utazókat vitt. A Hyberniától értettük meg, hogy az amerikai egyik volt praesidens, Monroe, meghalt július 4-én. A hajón lévő amerikaiakra ezen hír különös behatást tett, mert ezen a napon, mely a függetlenség kinyilatkoztatásának is napja, már a harmadik praesidens halt meg. – Kedves jelenet az óceánon napok és hetek múlva valamely más hajóra is találni; mely ritka történet. Szelünk igen kedvező lett; minden órában mérték a haladást, s néha 10 és 11 göcs (csomó) is bocsátódott le a kötélről, mely mindannyi tengeri mérföld jele. A tenger Greenwichől New Yorkig egyenesbe véve 3500 vízi mérföldet teszen. Mindennap közönségesen délben a kapitány quadránsával megkeresi a szélesség és hosszúság grádusait; a mappán kiméretik a tegnap olta tett haladás, s kijegyeztetik a hely, hol áll a hajó. A méréskor minden ember óhajtvá várja a kapitánytól, mint a

dodonai orákulumtól, hogy a tett haladás mennyiségét kimondja. Néha az elcsüggesztésig kevés mérföld üti ki magát, s még az is megtörténik, hogy az ellenkező szelek miatt félre- vagy visszautat tett a hajó, melyet a kapitány, mint az orvos a veszedelmet, el szokta titkolni, hogy az utazóknak kedvetlenséget ne okozzon.

Augusztus 17 és 18-án a kedvező szél messze halasztott; 20-án egyszerre szélszünetünk lett. Az idő oly szép volt, hogy egész nap fenn sétálhattunk, de az ily gyönyört mindig zavarja azon tudat, hogy ilyenkor nagyon keveset halad a hajó. Útitársaink közt volt a híres utazó és ornitológus, Audubon úr, ki Angliából most tért haza, hol az amerikai madarak és plántákról kiadta azon munkáját, melynél pompásabb ezen nemben még nem jelent meg. (Ornithological Biography of the American Birds [Az amerikai madarak ornitológiai leírása]. London, 1831. Egy példánynak ára 150 font sterling, vagyis 1500 ezüst forint.) Audubon úr Észak-Amerikában született. Atyja Franciaországból vándorlott volt által. Fiai nem tartják már többé magokat franciáknak, s nevöket is amerikaiason kívánják kimondani (Odjupon). Audubon úr Európának nagy részét s majd egész Amerikát több ízben beutazta. Most a huszonkettődik útját tette az óceánon keresztül, s ámbár mindannyiszor elérte a tengeri betegség, s abban most is sokat szenvedett, mégis újra készült tavasszal Európába menni, s Muszkaországon által Ázsiába utazni. Audubon úr a legegyszerűbb s legnyájasabb ember. Gyermekes magaviselete s egyszerű előadásaiából ki nem ismerszik azon temérdek ismeret és tudomány, mely a vele társalkodásban lassanként fejledez ki. Senkit nem bántó vígságával, nemes tréfáival az egész társaságot felderítette, ha betegsége miatt kabinetjéből feljöhetett. Audubon úr használta a szélszünetet, néhány matrózzal csónakra szállott, s a hajót szinte mindig seregesleg körülrepdeső tengeri madaraktól sokat lelővöldözött, s felhozta a hajóra. A legmesszebb tengereken is temérdek madarat lehet látni, melyek örökösen ott élnek (*Procellaria pelagica*). A hajósok ezeket tréfás névvel Petrel vagy Karri anyó csirkéinek (Mother Carrey's Chickens) nevezik. Azt mondják ezen madarokról, hogy szárazon seholt nem lehet látni, s mivel még fészkeikre sem akadt senki, nem lehet tudni, miként szaporodnak. Audubon úr azt hiszi, hogy költés végett hihetőleg valamely sziklát keresnek fel, s neveltjeiket onnan hordják a tengerre lakni. Van ezen madaraknak két számosabb neme,

az egyik mint a fecske, a más mint a vadréce nálunk. Ezek seregben, szinte az orcátlanságig pajkosan körülrepdesik a hajót, messze követik, s ami onnan kihányatik, azon mohón kapkodnak. A tengernek legnagyobb hánykódásai közt is játszva ringatják magokat a hullámokban, néha elmerülnek a nagy torlat közt, s más helyt megint kiütődnek a víz alól. Audubon úr mintegy 12 darabot lőtt le mindenik nemből, s azokat gyűjteménye számára mindjárt ki is töltötte. Húsuk ehetetlen, olaj- és halízű.

Augusztus 23-án a híres New Foundland-i Bankra értünk, s négy egész nap vesződtünk keresztül rajta, és küzdöttünk az itt öröklő vas-tag, nedves s hideg köddel. A New Foundland-i Bank nevezetes jelenet az óceánon. Miután Irlandia végénél, a Cape Lizardon túl halad a hajó, az égbék színné vált tenger mindenütt mérhetetlen, s négy és ötszáz ölre is hiába bocsátják le az ónat, fenékre seholt nem találhatni. A 43-50 szélesség és a 49-50 hosszúság grádusai alatt egyszerre változik, szürkül a tenger színe, leesik a kéneső, s a compas sem mutat pontosan északot. Itt a tenger fenéke csodálatosan kiemelkedik, s 40 és 50 ölnyre érezni lehet. Ez a leggazdagabb halászat helye, s ez tartja a világ nagy részét tőkehállal. A múlt századokban az angolok, franciák és amerikaiak közt soká volt per és vitatás tárgya az itteni halászat jussa. – Örökös nedves köd borított, míg a Bankról lehaladtunk. Künn és benn sötétség, ázva minden köntös a köd nedvétől; minden ember kabinetjébe vonta magát, s ott boncolta az unalom óráit és napjait.

Augusztus 26-án leérkeztünk a Bankról, a tenger színe megint kék lett, s az idő is derültebb. Egy hónapja már, hogy elindultunk, s még szinte harmada hátra utunknak. Nincs oly neme a foglalatosságnak s társalkodásnak, nincs oly tárgya a gondolkodásnak, melyet ennyi hosszú napjai alatt el ne próbálna az elme. Kimeríti mindeniket végre, megszok minden tárgyat, s néha úgy tetszik, hogy önnön magát is egészen kimerítette. Augusztus 27-én egy csekélység az egész népségnek nagy örömet okozott: két kicsin madár soká szállongott árbocainkon: oly elfáradva voltak, hogy a matrózok hamar lefogták, Audubon úr hamar megismerte, hogy azok Sylvia aestivalisok, hasonlóak a kanárihoz. Ezeknek szárazról kellett idetévednie, s mely részvételt voltunk irántok, csak azért, hogy szárazról jöttek! Szinte megfoghatatlan volt, hogy ily két gyenge állat miként képes kigyőzni oly hosszas repülést, mert

a legközelebbi száraz is, Nova Scotia, tőlünk néhány száz mérföldre esett. Audubon úr felfogadta, hogy őket visszaviszi megint a szárazra, de fáradtság vagy természetjek elleni eledel miatt elhaltak nemsokára, s nem érhatték meg a nekik szánt örömet.

✱

Három nap egymás után szüntelen a szél erében voltunk, s napjában majd másfélszáz mérföldet haladtunk. Augusztus 31-én már a Georges Bank irányába érkeztünk, de szelünk egyszerre megszűnt, s szinte egész nap egy helyt libegtünk.

✱

„Már nem messze vagyunk” – ekként köszöntött kapitányunk szeptember 2-án reggel, s minden ember arcára öröm derült. Kezdettünk hajókat találni, s híreket kérdeztünk a szárazról. Az egész nap pakolódás és az útítársak búcsúzódása közt folyt. Ebédünk rendkívül víg volt, s mindenkinek előtte valamely kedves tárgyért, poharat kellett köszönteni. A kapitány szüntelen mérte a mappát, s számlálása szerint holnap reggel szárazt fogunk látni. Mivel a New York-i öböl lámpatornya (Light house) harminc mérföldre meglátszik sötétben, senki nem akart addig lefeküdni, míg e kedves jelt meg nem látta. Éjfél után a hajóorron álló őr felkiáltotta a „hurrát”, s az egész népség utána zengte.

Szeptember 3-án majdnem álom nélkül virradtunk fel, s utazásunknak 39. napján mely látás lepte meg szemeimet a reggellel! Megpillantottam a New York-i öblöt és Amerika partjait! Remegő érzés fogott el, s dobogott szívem. Ennyi szenvedésnek véget érni, ily messze reményt, ily hosszas és meleg vágyást teljesedve látni igen elborító öröm volt egyszerre! De ennyi kedves érzelmek cserélődései közt is egy sóhajtás, egy remegő sóhajtás költ fel lelkemben. A sóhajtásnak az a ritka neme, midőn elért reményink s boldogságink közepette egy sóhajtásunk egész imádságot s hosszú hálálkozást foglal magában. Az lengett fel lelkemből ezen sóhajtásban: ha vajon e szép hazában a szabadság, az elnyomott emberiség és jussok menedéke helyét valóban megtalálom-e? Ha ennek önmaga által hozott törvényei s intézetei teszik-e boldo-

gabbá az embert? Vagy azok-e boldogabbak, kik az önkény parancsolatai hív teljesítésének dicsőségében találják boldogságokat?

Hatvan esztendeje már hogy Európának és az emberiségnek szemei Amerikára vannak függesztve. Miután elvekben és a csatapiacon századokon által harcolt az óvilágban a szabadság az elnyomatással, s ezer próbáiban is megcsalódott – megadta ugyan magát végre elfáradt kéréség közt, de bágyadt keserűségében Amerikára fordította szemeit, azon népre fordította minden figyelmét, melyet, úgy látszik, a sors ama nevezetes kérdés elhatározására választott ki: „ha vajon az ember és emberi társaságok képesek-e vagy nem, hogy önnön megfontolások és szabad választások által jó és a népet boldogító igazgatást alapítsanak? Vagy ha az embernek rendeltetése tovább is és örökre az legyen-e, hogy politikai helyzetére nézve ezután is csak a történet, az erő és önkénytől függjön?”

Ily érzelmek cserélődtek lelkemben, míg a part felé közelgettünk. A magosra nyúló fák, virágos partok s szép mezei házak mind előttünk nyúltak el, s azok már amerikaiak. Az öböl szorosánál, majdnem a víz közepéből kél ki pompásan a Fort Lafayette nevű erősség, szemben azzal a Fort Richmond és a telegráfok. Beértünk az öbölbe, s mely felséges jelenet lepte meg szemeinket! Előttünk nyúlt a Hudson méltóságos vize, romános szigeteivel, partjaival, s előnkbe tűnt a kikötő sűrű árbocain túl New York városa. Nyolc órakor, Staten Island sziget előtt a quarantin-házaknál megállottunk. Csakhamar előnkbe jött csolnakon az orvos, végigtekintette az utazókat, ha nincs-e beteg. Egy fertály óra alatt megesett minden vizsgálat.

Mivel a tengerapadás azalatt éppen szembefordult, portékáinkot a Columbián hagyva, Bolivar nevű gőzhajót felvette kapitányunk, s azzal fél óra alatt New Yorkba érkeztünk, s már valóban szárazföldre, mégpedig szabad ország földjére léptünk ki. – Soha nem volnék képes rendbe szedni s számat adni érzéseimnek akkori állapotjáról. Lelkesedés és andalgás, gyermeki öröm és fellengés, s az érzelmeknek mindazon nemei, melyek az életen által egyenként is a legtisztább örömeinket szokták elévarázsolni, lebegtek lelkemben s váltogatták egymást.

III. New York – Amerikai polícia – Intézetek – Iskolák – Báró Wesselényi és Balog

Midőn Amerika kikötőiben először partra száll az európai utazó, az első pillanat mutatja már, hogy új világba lépett. Szerecsenek és fejérek, mulattok és meszticsek sereglenek a parton, ajánlják szolgáltatjokat az idegennek, portékáját elvinni, valamely keresett helyet megmutatni vagy a hotelekbe elvezetni. Az új arculatok s azoknak feltetsző színezetei egészen meglepő panoráma a szem előtt, s az első pillanatokban kitetszőleg veszi észre az idegen, hogy a föld golyóbisa más oldalára lépett. Míg New Yorkban a Broadway utcán haladtunk, a szép épületek, gazdag boltok, a mellettünk elhaladók különböző színei, a gyümölcsöknek temérdek bővsége, a nagy mozgás s a szinte általában mind csinos jövő-járók tisztelettel és bámulással töltöttek el. Miután az American Hotel nevű roppant vendégfogadóban megszálltunk, portékáink kézhezvételök végett a vámházhoz mentünk. Itt csak azt kellett kinyilatkoztatnunk, hogy amit hozunk, semmi nem eladó, s azok csak önszükségeinkre tartozók. Az engedelem azonnal megadatott, s Columbiáról elhoztam mindenünket, búcsút vettem kapitányunktól, a matrózoktól s az utolsó vitorláig már ismert szép hajótól is.

*

Amerikai első napomnak szinte tündérálomként lefolyt órái után, midőn estve számot vetettem magammal azon napi történeteimről, két nevezetes tárgy lett előttem igen figyelmessé, s az nekem hosszas elmélkedésre adott okot. Az első az: hogy midőn Amerikába beléptünk, senki tőlünk, sem egyik útitársunktól is passzust nemcsak hogy nem kért, hanem még csak nevünket sem kérdezte, s odamenetelünk senki figyelmét magára nem vonta. A második az, hogy a vámháznál az utazók becsületszavát elégségesnek tartják portékáikra nézve, s azt senki fel nem bontja, s nem hányja ki darabonként, ha vajon igazat mondott-e az utazó; s a kereskedők portékáit is csupán a hitök szerint feladottakról vámolják. Ki legalább hallomásból ismeri az európai országok nagyobb részének harmincadi, políciái és passzusbeli rendszerét, gondolni fogja,

miért lettek oly figyelmesek reám nézve ezen tárgyak. Ki pedig utazott is, az velem együtt bámulni fog az amerikaiak ezen módján.

Az utazás kedvetlenségei közt nincs semmi bosszantóbb és megalázóbb, mint a passzus és harmincad dolgai. Midőn az utazó ismeretlenül, elfáradva, pártfogás nélkül Európa némely országainak határához ért, a várt vendégszeretet helyett emberek állják el útját hegyes vasakkal; leszállítják szekeréből mint gyanús személyt, elékérlik írásait, vizsgálják, vallatják s bántólag kémlelik; azután a szegény utazó portékáinak esnek, azt kíméletlenül feltúrják s egybegázolják. Hiába állítja az utazó, hogy ő igaz úton jár. A tiszta lelkiismeret nem elégséges itt bizonyossá tenni az embert, hogy méltatlansággal nem illetik, megalázó kérdéseket nem lobbantanak a szemébe, hogy törvényesen nem gorombáskodnak vele. Ennyi bosszontásokat hogy megelőzhessen a szegény utazó, folyamodnia kell egy jól ismert gyalázatos módhoz, mely által megint azon kínos helyzetbe tétetik, hogy erszénye s becsülete közt kell tusakodnia, s azon is aggódnia, nehogy búcsúzaskor több mértékben várt nagylelkűségére emlékeztessék. Ki Európát általutazta, lehetetlen, hogy bosszúsággal ne emlékezzék az ily helyzetekre.

Íme ez, mi engem Amerikában legelőbb is elbámított, de amelyet az amerikaiak kérdésemre igen természetes dolognak mondtak lenni. Végigmentem emlékezetemben az Európa políciái rendszerein, s azoknak nagy részét vagy azon állításon alapultaknak találom, hogy: az ember természeténél fogva csalónak születik, vagy hogy a művelődés és a társaság viszonyai őket csalókká teszik. S mely ellenkezőség Amerikában! Az Amerika törvénye azt állítja, hogy minden ember egyforma jussokkal s egyformán becsületesnek születik. Az amerikai polícia azt teszi fel, hogy az utazóknak nagyobb része becsületes emberekből áll, s személyes szabadságok megbántása lenne őket mindnyájon azon sértő szabályok alá vetni, melyek csak egynéhány rossz emberért találtattak fel. Amerikában minden ember szabadon bémehet s kijöhet, mikor teszszik. Ott járhat és mulathat, s ott lakhatik, ahol tetszik, anélkül, hogy valaha nevét is kérdezné valaki hivatalosan. Íme, mely nagy különbség az ó- és újvilág e tárgybeli gondolkodása közt! Az európai polícia már századok óta töri fejét, s sok titkos és nyilvános mandátumokat bocsátott, miként lehessen az emberi ravaszságokat meglesni. Tudományosan felboncolta a csalárdságok nemeit s a rajta érhetés módjait.

És megfordítva, az alattvalók éppen oly szorgalommal törik fejüket, miként lehessen ezen mandátumokat kijátszani s megcsalni. Mert az erkölcsi érzést nemcsak kegyetlen törvényekkel lehet elfojtani s az embert elmecsevéstetni, hanem, olyanokkal is, melyek az emberi virtusban s igazságosságban hiedelmet megtagadják, és amelyek a becsületérzést nem kímélik. „Multi fallere docuerunt – azt mondja valamelyik deák író – dum timent falli et aliis ius peccandi suspicando fecerunt.” [Sokan estek bűnbe félve a bűntől, és másokat is bűnbe taszítottak gyanakvásukkal.]

Másnap ajánlóleveleinket adtuk meg, s mindazok, kikhez ajánlva voltunk, megint a magok ismerőseihez vezettek bé; s alig mulattunk harmadnapot, hogy New Yorkban már széles ismeretségeink lettek. Ily kedvező fogadtatásunkat elébb ajánlóink becsének vagy messzeföldiségünknek tulajdonítottuk, de később meggyőződünk, hogy ezen különös vendégszeretet s az idegenek iránti határtalan bizodalom, annyi megcsalásaik után is, egészen eredeti vonás az észak-amerikaiaknál. (Levasseur: Lafayette en Amerique [Lafayette Amerikában]. Vol. I.) Egy-két ajánlólevél valamely nevezetesebb házakhoz elégséges arra, hogy az idegen minden társaságokba eljuthasson; s ugyanaz, kihez ajánlva volt, további új ajánlásokat ad és szerez az utazásában eső városokba, s azok megint mást szereznek, s ekként egyik város a másiknak adja által az utazót, ha személyes magaviselete által megfelel a bizodalomnak.

Ismerőseink közt báró Lederer, ausztriai konzul úr fáradhatatlan szívességgel kívánta New York-i mulatásunkat hasznossá és kellemessé tenni. Mindenekelőtt az odavaló nevezetesebb emberekhez vezetett bé, azután a város különböző részei, épületei s intézeteiben hordozott el. A majd három angol mérföldnyi egyenes Broadway utca pompás és gazdag boltjaival, csinos épületeivel vetélkedik a londoni és párizsi elsőbb utcákkal. Ennek közepén áll az idevaló legszebb épület, a városháza (City Hotel), egészen fejér márványból építve. Körülte zöld gyep, sétáló ösvényekkel keresztülvágva, vaskarzattal bekerítve. A több épületek majd mind magános polgárok vagy társaságok tu-

lajdonai, melyek régiség és művészség tekintetében nem oly érdeklők ugyan, mint az európai elaggott városok százados munkái, de csinosságok, kényelmes elrendelésök s az egészen eredeti építési szellem kárpótolják a régiség szemléléséhez szokott szem kívánságát.

✱

New York vidéket 1609-ben találta fel a hollandus kapitány, Hudson, s innen veszi nevezetét a Hudson folyama. Akkor még az irokéz tribusbeli vad indusok lakták az egész vidéket, s általgázolhatlan erdők zártak el minden utat. 1610-ben építettek legelőbb a hollandusok néhány kalibát a Hudson partjain, örökös harcban élvén az indusokkal. Az angolok nemsokára kiszorították innen is a hollandusokat, s 1673-ban angol tulajdon lett a vidék. A szabadságháború kiütésekor az angolok foglalták el a várost, s bírták a béke megkötéséig. Egészen 1783-ig fekvése minden kedvezősége mellett is nem haladhatott a város. A szabadság megnyerése után mely temérdek haladást tett gazdagulása s népességére nézve is, mutatja a következő kimutatás. (The New York Annual Register for the Year of Our Lord 1831 [New York évi kimutatása a mi Urunk 1831. Esztendejére]. New York, 1831. lap 60.)

New York népessége, különböző időkben:

1697	4.302
1756	13.040
1790	33.130
1800	60.489
1810	96.373
1820	123.706
1825	166.086
1830	207.021

✱

Naponként a temérdek intézetek közül néhányat néztünk meg, melyeknek leírása egész könyvet teszen. Ezek mind magános társaságok

alapítványai; az Igazgatóság azokra semmit nem költ, és elintézéseikbe belé sem elegyedik. Csupán New Yorkban több van ötven különböző társaságnál, melyek vagy a tudományok és mesterségek, vagy a természetények előmozdítására, vagy a szenvedő emberiség felsegíllésére állottak egybe, s intézeteik fenntartására évenként temérdek summákat fordítanak. Éppen ottlétünk alatt ülte ünnepét a Kertész Társaság (Horticultural Society). A vidékben termett mindenféle gyümölcsök, vetemények s virágokból példányok voltak kirakva egy szép kertben (Niblo's Garden). Minden tál gyümölcsön a termesztő neve és a termés helye felírva. A barackoknak számtalan nemei, dinnyék, körtvék, almák s a szelídített és vad szőlőnek különböző fajai. Temérdek volt a néző, s az ítéletek különbözők. A társaság által választott bírák meghatározták minden nemben a három legszebb termést, s azoknak termesztői az idénre elnyerték a jutalmat. Az innepet pompás bál reszketette bé.

Az igyekezet minden nemei ébresztésére számtalan ily társaságok vannak New Yorkban. Európa azon részeiből ide utazó ember, hol az igazgatás gondolkodik és teszen mindent a népért, alig foghatja meg, hogy a közpénztár s a kormány esze, felügyelete s segedelme nélkül miként alapíthatják meg magokat ezen társaságok. De Amerikában a nép tévén az igazgatást, a nép gondolkodik magáról, a magáéból teszi az áldozatot – nem kölcsönzött erővel, nem a felsőbbség megjutalmazásáért, hanem szabadon, maga megfontolása s igyekezete által – és ez a polgári legtisztább öröm!

A New York-i intézetek közt legfőbb sikerrel dolgozik s legszámosabb tagokból áll a közönséges iskolák társasága (Public Schools Society). A respublicának legnagyobb ereje abban áll, hogy az egész nép a lehetőségig egyaránt művelve legyen, s mindenik ismerje és tudja a törvényeket. Az amerikaiak igen jól tudják, hogy valamint az egyes emberből a nevelés által lehet minden, éppen úgy a népnél is a neveléstől függ minden, s valamint az egyes ember nevelés és tudomány által nyerhet mások közt felsőséget, úgy a nép is lelki művelődés s tudományosság által emelkedhetik a más felébe, s állhat fenn állandóul.

Tudják, hogy ahol a tudomány s törvények ismerete csak bizonyos osztálynál vagy keveseknél van, ott könnyen uralkodhatik a tudományosabb a tudatlan sokaságon, s éppen azért mindent elkövetnek, hogy legszegényebb tagjaiknak is bizonyos tudományos ismereteik legyenek. (A. Lips: Statistik. I. 163.)

Az amerikai ember nem könnyen rója meg magát, mert a személyes adónak minden neme gyűlöletes előtte. Csupán az iskola azon tárgy, melyre a státusok nagyobb részében mindenki egyformán személyétől is esztendőnként bizonyos adót fizet, míg a tőke annyira nevedik, hogy annak kamatjából azután fenntartani lehessen az iskolákat. New Yorkban önkéntes adományok által már akkorára nőtt a tőke, hogy annak kamatjából, hozzáadván a sorsjáték évenkénti jövedelmét is, esztendőn által 58.625 dollár (egy dollár teszen két forintot ezüstben a mi pénzünk szerint), vagyis 117.250 forint ezüstben fordítatik a városi iskolákra. Az 1830-i hivatalos tudósítás szerint (The New York Annual Register és Report of the Committee of the Public Schools Society in the City of New York [... és a New York városbeli nyilvános iskolák társasága bizottságának jelentése], 1831) ekként állottak a városi iskolák:

	Közis- kolák	Társaságok által alapítottak	Kollé- gyomok	Privát iskolák	Öszve- sen
Az iskolák szá- ma öszvesen	11	19	3	430	463
Tanítók száma	21	25	6	432	484
Segédtanítók	24	5	23	259	311
Gyermekek 4-től 5 eszten- dősig	-	197	33	1.013	1.243
Gyermekek 5-től 15-ig	6.007	2.297	1.008	12.631	22.943
Gyermekek 15- ön felül	-	50	40	676	766
Tanulók száma öszvesen	6.007	2.544	1.081	14.320	24.952

A fennebbi kimutatás szerint 1830-ban New York városában 463 iskolában összesen 24.952 gyermek tanult, azok közt 805 szerezsen. Ezeken kívül vasárnapi iskolába jártak 16.441.

Minél kevesebbé elegyedik az igazgatóság a magánosok dolgaiba, intézetjeikbe s vallások állapotjába, annál nagyobb fontosságú előtte a nevelés dolga. Az iskoláknak az egész státusban elterjesztésére bámulatos szorgalommal ügyel az igazgatóság, s a státusok azon törekednek, hogy a legszegényebb ember is legalább az alsó iskolákat kitanulja. A különböző státusok gubernátorai minden év elején különös tudósító számadást adnak a nép eleibe az iskolák állapotjáról, s azt igen fontosnak is tartja a nép. A New York-i státus gubernátora 1831-i tudósítása szerint (Extract from the Governor's Message [Kivonat a kormányzó tudósításából]. January 1831.) ekként állottak a státus iskolái:

A kerületbeli iskolák száma összesen	9.062
New York városában	463
Albanyban	40
Uticában	27
Az iskolák száma összesen	9.592
Tanulók száma az alsóbb iskolákban	499.424
Kollégiumok és akadémiákban	50.576
Tanulók száma 1830-ban	550.000

A státus népessége teszen 1.923.522, és eszerint a tanulók száma a népességhez úgy áll, mint $1 = 3 \frac{1}{2}$.

1830-ban költség az alsóbb iskolákra 1.061.699 dollár, a következő jövedelmekből:

Önkéntes adó per egy dollár	239.713
Iskolák tőkepenze kamatjából	100.678
Sorsjáték engedélme jövedelméből	200.000
Iskolák fekvő jovaiból	14.095
Adakozásokból	160.412
A közpénztár pótolta	239.713
	954.611

Hozzáadván a New York-i iskolák költségét	58.625
Kollégiumok, akadémiák tőkéjéből gyűltet	302.779

Összesen: 1.316.015 dollár,

vagyis 2.628.030 forint ezüst pénzben.

A New York-i számtalan intézetek közül csak ezen egy tárgy is képzeletet adhat, mely buzgósággal vannak az Amerika polgárai minden közjó iránt, s mindnyájon mely fontosnak tartják a közintézetek élémozdítását. Midőn a New York-i iskolák és intézetek ily virágzó állapotját naponként mindig bámulás közt fedezgettem fel, igenis mindenkor eszembe jutottak hazánk iskolái, s akkor lehetetlen volt nem sóhajtanom. Mert egy magyar utazónak sokszor kell sóhajtani, ha házája emlékét is mindenütt viszi magával!

✱

New York-i mulatásunk örömei közé tartozott az is, hogy báró Wesselényi Farkas úrral és Balog Pál barátommal itt újra egybetalálkoztunk. Londonban váltunk volt el egymástól; ők a liverpooli lineából, Sylvanus Jenkins hajón jöttek által. Utazások még hosszabb volt, mint a miénk, ők 45 nap értek által. Mivel New Yorkban a rekkenő meleg még ezen időszakban is nagy tereh, s a napnak nagy részét nem lehet használni, meghatároztuk, hogy szeptemberben az északi státusokat utazzuk meg, s majd októberben térjünk le a déliekbe.

✱

Néhány nap múlt el már Amerikába kiszállásom óta, s azok vagy ismerőseink társaságában, vagy a különböző tárgyak szemlélésével telve el – anélkül, hogy magános elmélkedéseinkre időnk maradt volna –, oly halmozott képeket hagytak hátra mindennap emlékezetemben, hogy azokat nem volnék képes rendszerbe venni. Egy tündéres regének az ifjúság képzelődéséveli olvasásához hasonlít mindaz, mi az első napokban meglepi az utazót Amerikában. Az arculatok, az öltözet, a szokások és nyelv, mindezek kitűnőleg éreztetik az új világot. De még meglepőbb az, hogy azon sok külszín és forma, melyeket lételünkhöz

kapcsolva hiszünk Európában, itt seholt nem mutatja magát. Hiába keresi az idegen a nagyrangú embereket; a hatalmas előljárókat, a fénylő tisztviselőket, azok mind csak közönséges polgárok! Hiába kérdezi a jobb famíliákat, a fő és alsóbb nemességet, azok is mind csak polgárok! A papság és katonaság, a policáj és bírák, a tudósok és banquierok, ezek is csak közönséges, egyforma polgárok! S mely megfoghatatlan az idegennek mindezekhez még az, hogy negyvennyolc vallás között egyik sem uralkodó, hanem egyforma jussal bíró vallás! Hogy a papság nem formál státust, nincs állandó katonaság! Nincs privilégium, nemesség! Nincsenek titulusok, ordók, céhok, nincs titkos polícia! Mely fontos tárgyak ezek egyenként az idegennek!

IV. New York-i kikötő – Cinderella gőzhajó – Hudson partjai – Singsing – Peekskill falu – Újságok nagy száma Amerikában – Fulton, a gőzhajó első feltalálója – Major Arnold árulása

Szeptember 9-én kiindultunk New Yorkból oly szándékkal, hogy később oda megint visszatérünk. New Yorknak oly szerencsés fekvése, hogy háromnegyed része vízzel van körülvéve, s szinte mindenfelé hajón kell indulni. A londoni és liverpooli, amsterdami és havre-i kikötők századok óta rájuk fordított temérdek munkák után is nem mérkőzhetnek a New York-ival. Ez a természettől oly kedvezőleg s oly óriási nagyságban van intézve, hogy minden utazók állítása szerint a New York-i kikötő egyik a legelsők közül az egész világon, Sandy Hooktól kezdve Fort Washingtonig, és a városnak mind a két oldalán ezer nagyobb rendű hajó mindig kiköthet a legbátorságosabban. 1830-ban a következő számú hajók jöttek bé a kikötőbe:

Idegen kikötőkből	1.510
Hazaiakból	1.352
Halászhajók	1.110
Parti kereskedők	487
Helybeliek	527
Mindennap járó gőzhajó	75
	5.061

Közönségesen 700-800 hajó áll a különböző rakodóknál (piers), s azok minden akadály nélkül fel- és lerakodhatnak, míg Londonban napokig kell várakozni a dokk ürülésére.

A városnak most 75 gőzhajója van, melyek mindennap különböző vidékek felé mennek és jönnek. A Cinderella gőzhajó készen állott indulni Albanynak, midőn reggel a kikötőbe értünk. Singsingben szándékoztunk kiszállni a státus fogházát megnézni. Báró Wesselényi és Balog is jöttek Singsinget megnézni, s báró Lederer úr is famíliájával, Fishkill felé utazva. Meghúzták a harmadik harangot is, s a büszke Cinderella lobogó zászlóival csakhamar kievezett a Hudson közepére, szembe Hoboken szép környékével. – Amerikát eddig csak egy városból s csak embereit és szokásait ismertem, s amint haladtunk fel a Hudsonon, mely igen elbámultam a természetet is ily óriási nagyságban találva. A Hudsonnak oly magas szépségeket adott a természet, melyek előtt a palotákkal s a feudalizmusra emlékeztető, romladozott várakkal kérkedő európai vizek partjai minden mesterkéltségszerűséggel eltűnnek. Körül a vidék, mint az egész erejében lévő ifjúság, még a maga vadságában tiszteletet gerjeszt, s nagy reményeket sejtített. Az úgynevezett palizádok különös játékaik itt a természetnek; majd két mérföldre a sziklák magas sorompókká formálódnak a nyugoti parton; a keletin gyönyörű falusi házak, kertek, erdők és rétek változtatva tartják fenn az utas figyelmét. De e partokat a história is nevezetessé teszi. A szabadságháború alatt e környékekben fontos történetek folytak, s az amerikaiak a Hudsonon haladva, büszke érzettel szemlélik a szabadság háborúja szcénáinak most ez, majd ama helyét.

Messze hagytuk el már New Yorkot, a hegyek kezdetek nevedekni; néhol a víz két meredek szikla közé szorulva a Skócia tavaira emlékeztetett. Ama sziklaormokon állottak hajdan az arisztokráciai kastélyok, s alattok a rabszolgák kalibái, míg a britus uralkodás tartott; de a szabadság kivívásával, eltöröltetvén az elsőszülöttségi jussok is, az arisztokráciának minden nyomai eltűntek, s most alatt és fenn is csak szabad polgárok lakjai állanak. – Alig volt három órája, hogy New Yorkból kiindultunk, s már ötven mérföldet haladtunk, s hajónk megállott Sing-sing előtt, hol a New York-i státus fogháza van.

A hajdon megvetéssel emlegetett Amerika ötven esztendő alatt már néhány tárgyokban felülhaladta Európát, s angol atyafiai minden

irigykedésök truccára is a bámulást és figyelmet magára vonta, egyik ezen tárgyak közül a fogházak intézete is. Seholt Európában az amerikai fogházakhoz hasonlót, sem építések, sem belső rendszerekre nézve, találni nem lehet. Az eltántorodott emberiséggeli bánás és javítási ezen mód egyedül az amerikaiak találmánya, mely a miénktől nagyon különbözik, s egészen ellenkező rendszereken van alapítva. Vágytunk e nevezetes intézet körülményeivel megismerkedni, de szerencsétlenségünkre az igazgató úr nem lévén honn, nála nélkül nem bocsátottak bé. Singsingből Balogék visszatértek New Yorkba, s onnan Pennsylvania felé szándékoztak indulni. Mi pedig báró Lederer úrral szekéren fel a Hudson partjain Peekskillbe jöttünk.

✱

Peekskill harmadik falu, melyet Amerikában láttam. Képzelődésem az olvasás után előre szépek festette volt ugyan Amerika intézeteit, de városait és faluit, mint új telepedéseket, még sok hiánnyal képzeltem, s nem is mertem az európaiakhoz hasonlítani. De mely igen meglepett ezen egészen eredeti, egészen új színű s az európaiakhoz nem is hasonlítható falu! Peekskill a westchesteri megyében harminc mérföldre New Yorktól, Hudson partján alig nyolcvanesztendő telepedés 1250 lakossal. A falu csak két utca, mintegy 120 házzal, de oly csinos-sággal s oly ízléssel épített házakkal, mint a London környéki tehetős polgárok lakjaik. Az utcák a legszebb catalpákkal két sorral béültetve; néhány csinos bolt a falusi nevezetesebb szükségű árukkal, néhány vallásos felekezet temploma és a középiskola benne. De bámulásom ezen faluban még inkább nevelte az, hogy itt egy újság is adatik ki minden héten kétszer. (*The Westchester Sentinel*. [A Westchesteri Őr.] Kiadja Marks úr.)

Európában szinte valamely varázslatnak hisszük azon eszközöket, melyek az amerikai népet egyes személyenként oly hirtelen a művelődésnek ily magas pontjára emelték, s az egész nemzetet ily virágzó állapotba tették, s pedig azok Amerikában nézve csupa egyszerű és igen természetes eszközök. Oly egyszerűek és természetesekek, hogy midőn az idegen utazó ezeket felfedi, nem tudja: ha földieinek vakságát bámulja, sajnálja vagy megvesse-e? Ezen varázslóeszközöknek egyike Amerikában az újságok kiadása. A nemzet törvényei szerint minden egyes amerikai polgárnak teljes és kérdés alá sem jöhető jussa lévén ott,

ahol és mikor tetszik, nyomtatóműhelyt állítani, s abban minden engedelemkéregetés s cenzúrai felvigyázat nélkül, akármely – a több polgárok vele egyforma jussait meg nem sértő – írásait szabadon kinyomtatni, ezen egyszerű mód által születnek Amerikában a tudományok és tudnivalók minden nemében annyi újságok, s terjednek oly könnyen és olcsón mindenüvé a tudományosság, értelmesedés és művelődés. A különböző státusokbeli felszámítás szerint, most 1.015 újság és folyóírás jelenik meg esztendőnként az Egyesületben, melyekből egyedül a New York-i státusban 237, és ebből New York városában 54 jön ki. (The New York Annual Register for the Year 1831. 1. 94.)

Erdély népessége majd egyforma a New York-i státussal, s Erdélyben 1, azaz egyetlenben egy újság adatik ki, és a New York-i státusban 237. A magyar haza népessége majd egyforma az Egyesült Státusokéval, s a magyar hazában mindössze újság és folyóírás 10, azaz csak tíz teng-leng, és az Egyesült Státusban 1.015 adatik ki. *Peekskill faluban már rég újság nyomattatik, s Marosvásárhelyt és Debrecenben s magyar városainknak nagy részében a magyar polgár még hazug levélnek hiszi az újságot.*

Peekskillből által kellett szállanunk a Hudson túlsó partjára, hol a gőzhajó fel szokta venni az ottani utazókat. A parton báró Lederer úrtól is megváltunk, s újra gróf Beldivel csak ketten maradtunk. Egy halászbárkán megint a szép Hudsonra szálltunk; itt már szinte egy mérföld szélességű a Hudson, szembe a Fort Montgomery partig. Az idő gyönyörű volt, révészünk sok történeteket beszélt el a Hudsonról s a szabadságháború szcénáiból, míg lebegtünk által kis bárkánkkal a több nagy hajók közt. Mely gyönyörű nézlet a Hudson közepéről fel- és lepillantani! Akármerre tekint a szem, mindenfelé apró ladikok, salupok s szállítók lebegnek fel- vagy lejöttekben, s a gőzhajók büszkén süvöltenek el köztök. Szegény Fulton, ha látnád most magosságodból, mely hasznót tettél az emberiségnek gőzhajóid feltalálásával, megengednél talán a háládatlan világnak, mely téged éppen ezen vizek partjain elébb csúfolt és kacagott, azután bámult nagy találmányodért, s végre üldözött, szegénységre juttatott, s az elkeseredés halálát okozta neked! Az emberi szívnek nevezetes rajzolatját foglalja magában a Fulton vallo-

mása, midőn 1807-ben Clermont nevű legelső gőzhajóját a New York-i partokon vízre szállította.

„Midőn New Yorkban legelső gőzhajómat építettem – úgymond Fulton –, gondolatomat ábrándozásnak tartották, s arról többnyire megvetéssel szólottak. Barátaimnak egy része elvonta magát tőlem, a más türelemmel hallgatta ugyan magyarázataimat, de láttam képeikből, hogy szavaimnak nem sok hitelt adtak. Gyakran meg kellett jelenem a műhelyben, hol hajóm készült, s néha azon multságot csináltam magamnak, hogy ismeretlenül a bámulni jöttek közé elegyedve hallgattam a vélekedéseket új hajóm felől. Mily jóízűen nevettek rajtam! Több ízben kellett hallanom: hogy Fultonnak elment az esze. Bátorító megjegyzést sehol sem hallottam, de csúfolódót eleget.

Végre eljött a nap, melyen a próbatételt határoztam. Meghívtam barátaimat. Néhányan elfogadták ugyan a meghívást, de igen jól vettem észre arcájokból, hogy nem örömetst jöttek, mivel próbatételem belévesztésében féltek részt venni. Nékem magamnak is több okaim voltak a szerencsés kimenetelen kételkedni, mert az erőmív új volt, rosszul készítve, s többnyire oly emberek által, kik effélékkel többé nem bajlódtak. Jelen volt a pillanat, hogy mozduljon a hajó, barátim feljöttek az oromra, képeiken kétség és aggodalom látszott, levert néma vonásaikban meglegedetlenség tűnt ki, s ez nekem oly szomorító volt, hogy szinte magam is kezdém banni próbámat.

Jel adatik, a hajó mozdul egy keveset – s azonnal megáll –, lehetetlen volt tovább mozdítani. Az elébbi csendet mormolás, mozgás s suttozás s vállvonogatás váltja fel: »megmondottam, hogy e lesz a vége«, mondott egyik, »bolond volt a gondolat is«, szólt másik, »bár ide se jöttem volna« s tovább folytatva – kevésbé zavarodva voltam, de azonban kértem a társaságot, várakoznának keveset, míg a hibát megvizsgálom. Bészálltam a hajóba, s az erőmívet megnézegetvén úgy találtam, hogy a megakadás egyik darabnak hibás hatásából származott. Az akadály azonnal elhárítódott, az erőmív dolgozni kezdett, s a hajó haladt. Csakhamar elhagytuk New Yorkot, s nemsokára Albanyban szálltunk ki.

Az utazás alatt, s miután szerencsésen visszatértünk is, soká azt kelle hallanom, hogy ezen próbatételemnek még áldozatja leszek. Kétkedtek, ha vajon a második s az azutáni utazás is jól fog elsülni, s ha vajon nagy haszonnal léend-e egybekötve. Jött azután az irigység s a rá-

galom, elperelni tőlem feltalálásom minden becsét s tovább folytatva.” (Life of Fulton, by his Friend Cadwallader David Colden [Fulton élete, írta barátja, C. D. C.]. New York, 1817.)

Íme, az első gőzhajó históriája, s egyszersmind az emberi szívről azon szomorú tapasztalás históriája is, hogy kezdjen bár akárki is valamely újhoz, mely ötlet ész vagy ügyesség által társai felett kijeleli, az bizonyosan számlálhat az irigység és rágalom marcangolásaira, akár mely éghajlat alatt is.

✱

A Hudson az Ontario és Champlain tavai közti hegyekből ered, s a New York-i státust kettéhasítva, 250 mérföldnyi folyamata után Sandy Hooknál az óceánba ömlik. Szerencsés állását a hajókázásra az is emeli, hogy Albanytól fogva a tengerig szinte egyenes a folyama, s kevés csavargásai lévén, a tengerdagadás egészen Albanyig 160 mérföldre felhalad, hol a dagadás 12 órával mindig későbbre van, mint New Yorkban. Hajdan kik New Yorkból Albanyba mentek – mely 145 mérföld távolság –, szárazon 4-5 nap, vízen 9 és 10 napot is utaztak. S mely különbség, mióta Fulton feltalálta a gőzhajót! Most ezen hosszú utat közönségesen 14-15 óra alatt futja meg a gőzhajó, s 1825-ben a North America hajó tíz óra és harminc minuta alatt érkezett meg Albanyba New Yorkból. (The Northern Traveller [Az északi utazó]. New York, 1831. I. 14.)

✱

Ezelőtt harminc esztendővel képtelenségnek tartották volna, ami most igen mindennapi dolog, s mivel az amerikaiak, mint első feltalálói a gőzhajónak, mindenben, mi a gőzzel bánást s használatát illeti, sokkal felülhaladták Európát, igen hihető, hogy ezen nemben még nagyobb tökéletre mennek. Gőzerőműveik sokkal tökéletesebbek, mint az angoloké, s abban naponként új feltalálásokat tesznek. Gőzhajóik hasonlóké már egy kisebbnemű fregathoz, s azok oly pompával, ízléssel s kényelemmel vannak építve, milyeneket Európában seholt nem láthatni. A közönséges ormon felül még egy emeletjük van (the promenade), mely egészen amerikai találmány, a húsz-huszonöt pár ember kényelmesen sétálhat fenn. Belsőjük oly pompás, mint akármely ékesszgerető

dáma teremje. A grádicsokat török szőnyegek borítják, az ajtók, bútorok mahagónifából, fehér márvány párkányú kaminok, az oszlopzatok aranyozott kopolákkal; a falakon tájfestések nevezetes képíróktól; az ágyak előtt selyem és atlasz előfüggők, s szinte minden hajón egy kis könyvtár.

Délután korán megérkeztünk Montgomerybe, s mivel a West Pointba menő gőzhajó csak estve kilenckor várattott oda, időnk maradt a velünk várakozó utazóktól a környékről kérdezősködni, s kézikönyveinkből elolvasgatni, mik e helyeket nevezetessé tették. A szabadságháborúnak sok vonásai folytak ezen partokon. Itt árulta el amerikai general Arnold hazafiai vérét, s éppen Montgomeryn alól végeztetett ki angol major André 1780-ban – az Arnold árulása nagy lecke, s az amerikaiak pirulás és szidalom közt említik az Arnold nevét, s bánattal haladnak végig históriájok ezen helyén.

Este tíz órakor megérkezett a Philadelphia nevű gőzhajó, s azon egy óra alatt West Pointba értünk.

V. Amerikai nevelési rendszer – West Point-i katonaakadémia – Kosciuszko emléke – Hudson-parti városok – Gőzhajói utazók – General Van Rensselaer – Amerikai arisztokrácia – Albany – ítélőszékek – Népegyeszeszaporodás okai – Erie Canalis

West Pointban van az Egyesült Státusok katonaakadémiája. A népesség mennyiséghez képest bizonyosan egy ország sincs Európában, hogy a nevelésre és tanításra annyi intézet volna, mint Amerikában. Európában az intézeteknek nagyobb része, kivéven Angliát, az igazgatóság vagy annak közbejövetele által alapíttatik, vagy az által tartatnak fenn. Mert Európában az igazgatóság érdekei közé tartozik, hogy a népnek mely és csak mennyi része műveltessék, és hogy azok ne a fennálló rendszer elleni módon s azokkal ellenkező elvekre taníttassanak. De Amerikában ellenkezőleg áll a dolog: itt a nép a törvény értelménél

fogva felügyelője lévén az igazgatóságnak, azon jusst, hogy az ifjúságot miként és mely elvekben neveltesse, fenntartotta magának.

Azon sok ellenkezőségek, melyek az Európa s amerikai törvények s rendelkezések közt több pontokban éppen szembeütközőleg találtnak, nagyon feltűnők előszer az idegennek, s úgy tetszik: mintha ezek csak különöskedésből tétettek volna így. De ha szabadságháborúk korát s törvényeik hozatala históriáját megvizsgálta az idegen, úgy találja, hogy mindazok nem különöskedésből, hanem több esztendei értekezés és fontolás után tétettek így, és éppen ellenkezőleg, mint Európában. Így áll p[éldának] o[káért] a nevelésre nézve is a dolog. Több elnézetek kívánták azt, hogy a nép a nevelést magának tartsa. Nincs is Amerikában több intézet, mely egészen az igazgatóságtól függene, s a közpénztárból tartatnék fenn – csak a West Point-i katonaaakadémia.

1802-ben Jefferson praesidens ajánlására fogadta el a kongresszus a West Point-i akadémia alapítását. Ennek alapelrendeléseiben nem azt tette fő célul a kongresszus, hogy ez csak a fennálló katonaságnak nevelje az ifjakat, hanem hogy az ott neveltek által a katonai tudományok s fenyíték tiszta megfogatai s a literatúra és tudományosság józan ízlése terjesztessék. A tanulók vagy kadétok száma 250-re van határozva. Az egyesület különböző státusai a megürült helyekre újakat ajánlanak a praesidensnek választás végett. A felvéendőnek írni, olvasni és számot vetni tudni kell, s 14 és 17 esztendő között kell lenni, fél esztendeig szoros próba alatt van az ifjú elmetehetsége s magaviseletére nézve, s csak azután vétethetik fel.

A tudományok folyamata négy évet tart. Bővebb tanulandók: mathézis, rajzolás, francia nyelv, természetfilozófia, kémia, artilleria, földmérés, polgári és katonai etika, taktika, fortifikáció, fegyvergyakorlás, esztétika és hazai törvények. Harminckét professzor tanítja a különböző tudományok osztályait. De azonkívül mindennap katonai gyakorlást kell tartaniok, s minden évben három hónapig sátor alatt lakniok. A fenyíték szoros és pontos. Minden két kadétnak külön tanuló és külön hálósobája van, hol fegyvereiket is tartják, s azt és köntöseiket magoknak kell takarítaniok; kiléptekkor a kadétok a katonasághoz tétetnek, vagy ha tetszik, a polgári életbe visszatérhetnek. (Travels in North America, by Captain Basil Hall [Utazások Észak-Amerikában, írta Basil Hall kapitány]. Edinburgh, 1829.)

Az intézet igazgatója, ezredes Thayer úrhoz ajánló levelünk lévén, igen szívesen fogadott, s az intézet minden épületeiben elhordozott. Több szobákban akkor folytak a tanítások, s azt egy ideig hallgattuk. Az intézet gyönyörű könyvtárt bír, s abban minden régibb és újabb föld-abroszok válogatott gyűjteményét, katonai tudományokhoz tartozó témérdek rajzolatokat s a nevezetesebb újságokat, melyeket minden kadét használhat. Az ezredes úr több esztendeig utazott Európában az ilyennemű intézetekből a hasznosabbakat általplántálni.

West Point nagyon szerencsésen van választva tanulóintézetnek. A pompás Hudson partjain felvonuló magas hegysor közt West Point hegye, mint egy félsziget, benyúlik a Hudsonra, melynek a vízre nyúló oldala szinte egészen meredek, s 188 lábnyi emelkedettségre van a víz színétől azon tér, hol az akadémia épületei állanak. A kinézés, erdőkkel bénított magas hegyek sorai, s alatt a szép Hudson lebegő hajóival. Távol nagy városoktól, a vad természet és erdők közepette, ily gyönyörű kinézéssel, a históriának nagy emlékeivel, Putman erőssége romjai szomszédjában – e helyen önkéntesen elmélkedésre hajlást érez az elme.

Míg a hegy ormóin körül a szép kinézetekben gyönyörködtünk, majdnem elrejtve a fák közt egy szép emlékre bukkantunk. Fejér márványból, piederstálon áll egy piramis, egyszerűen, minden cifraság nélkül, s a víz felőli oldalán ezen név vésve: „Kosciuszko”. Ezen emléket a tanulók építették aláírással a derék Kosciuszkónak. A piramis megett körüllecezve áll egy darabocskas hely. Ez volt a Kosciuszko kertje, melyet maga mívelt, míg West Pointban lakott. Egy elromladozott gerblye, kapa, holmi cserepek s más kertészeszközök most is a kertecske közepén hevernek, melyeket Kosciuszko használt. A tanulók szent hagyományoknak tekintik ezeket. Nyugodjanak békében poraid, emberiség és szabadság védje! Egyszerű ugyan a te emléked, de dobog a szív, midőn arra tekint az utas, s a szabadság s az ember jussai gondolatja lobban fel lelkében.

✱

West Pointból Albany nevű gőzhajóra ültünk. A hegyek még mindig tartanak a víz két partjain fel egész Newburghig, itt már végződik az amerikai úgynevezett Felföld (Highland). Newburgh a Hudson partján

soká volt a Washington hadiszállása a szabadságháború alatt, s e város lakosai nevezetessé tették magokat 1824-ben a Lafayette érzékeny elfogadásával. (Lafayette en Amerique en 1824 et 1825, par. A. Levasseur [Lafayette Amerikában 1824 és 1825-ben, A. Levasseurtól]. Paris, 1829.) Haladtunkban szinte minden félórán más meg más csinos falu vagy város előtt állottunk meg utazókat rakni le s szedni fel hajókra. Fishkill, Poughkeepsie, Kingston, Redhook, Hudson, Catskill, mindenik csinos város hét és nyolcezer lakossal, melyek a kézügybeni kereskedelem által naponként népesednek s vagyonosodnak.

A hudsoni hajóutazást igen érdekessé teszi az utazók szüntelen változása is. A nagyobbrendű gőzhajók mindig pontosan indulnak naponként egyik kikötőből a másikba, s azokon közönségesen száz-kétszáz s néha több utazó is ül egyszerre. Mivel az utazók egy része az útközi falukba vagy városokba száll ki, s onnan megint a továbbira mások ülnek fel, egy ily hajón naponként a különböző arculatoknak egész panorámáját lehet látni; s ha társalkodni nincs kedve az utazónak, éppen úgy mulathatja magát, mint egy nagy város nyüzsgései közt. A kiszállítás s újak felszedése igen hamar megeseik, s szép nézlet az idegennek.

Albanyba, a New York-i státus fővárosába estve érkeztünk meg. Másnap legelőbb is general Van Rensselaer úrhoz mentünk, ajánlólevelünket megadni. Az öreg generál nem volt hon, s fia fogadott el. – Midőn a Rensselaer úr lakását s szobáit megláttam, megütköztem, mely európai arisztokráciai pompával s fényűzéssel találtam itt mindent! Háza majd a város szélén, a bémenetel egészen angolos stílusból, az épület angol ízlésű kert közepében, s minden elrendezés kívül és benn, mint egy angol lord lakása. A republikánusi egyszerűséggel alig egyeztethettem e pompát. De később ennek több példáit is látván, azon tapasztalásra jöttem: hogy a vagyon és észnek mindenütt arisztokráciája van, ha arisztokráciának nevezhetni azt, hogy vagyonos és eszes ember mindenütt e világon kényelmesen kíván élni, s körületének mentől több kedvességet szerezni.

Van Rensselaer úr egyik a legrégebb hollandus telepedők közül, s elei még a Hollandia birtoka alatt, 1630 körül telepedtek ide. Hajdan majorátus volt a Rensselaer-jószág, s szélesen terjedt birtokai voltak

Albany környékén. Míg a feudalizmus itt is fennállott, az idősebb Rensselaernek mindig „Albany pártfogója” titulusa volt (Patron of Albany). Az új konstitúcióval megszűnván a majorátusi törvény, azóta is mind egy ágon szállott a birtok, s még most is tizenkét négyszögmerőföldből áll, mely megint az egyetlen fiára marad. Rensselaer úr és elei, mindig temérdek vagyon birtokában, temérdeket is áldoztak a közjóra, s nevének igen nagy tiszteletben áll polgártársaik előtt.

Miután kertje ritkaságait s éppen annak végénél kezdődő Erie Canalist megnéztük, ifjabb Rensselaer úr székéren elvitt a város nevezetességeit megmutatni. Előbb is a Capitoliumba, vagyis a státus házába mentünk. A Capitolium a város közepén egy emelkedett halmon áll, feje márványból, jóniai stílusú oszlopzatokkal. Az épületben vannak a törvényhozó testek, státus és kerületi ítélőszék s más gyülekezeti pompás teremei. A státus főítélőszéke éppen ülést tartott, s mivel Amerikában minden ítélőszékek nyitva állanak, s akárki szabadon bémehet, hallgattuk egy ideig a perek folyamatját. A bírák félkörben ülnek az előlülői szék körül, mindenik előtt külön asztal s írószerek. A tárgyak eléterjesztésén mind a két perlekedő fél jelen van, s az előlülői asztal előtt a terem közepében ülnek ügyvédjeikkel. A per tárgyat magok a felek vagy ügyvédjeik adják elé. A még homályos pontokra kérdést teszen az előlülő, vagy a bírák is, ha tetszik. Midőn mindenik fél kinyilatkoztatta, hogy bévégezte mondanivalóját, s a beadott íráskor felolvastattak, akkor az előlülő még egyszer rövideden elmondja a per tárgyat s azon kérdéseket – melyeken a per tárgya feleklik – felosztva a bírák eleibe terjeszti, s azon törvényeket is felolvassa, melyek e kérdés eldöntéséről szólnak. Ekkor a bírák értekezés alá veszik a kérdéseket, s azt elhatározván, az ítéletet kimondják.

Azután több közönséges épületeket néztünk meg s a városnak különböző utcáit. Albany egyik a legrégibb városok közül Amerikában. 1612-ben a hollandusok építették az első kalibákat a Hudson partján; 1623-ban egy erősséget is építettek, s Fort Orange-nek nevezték. 1664-ben az angolok birtokába jutván ezen környék is, a York és Albany herceg tiszteletére e várost Albanyynak nevezték. A régibb részt hollandus telepedők építvén, egészen különbözik az amerikai több városoktól, s hasonlít a németországi vagy az erdélyi régibb szász városokhoz. Újabb része egészen a mostani ízlés szerint épült. Albany most a New York-i

státus fővárosa, ámbar maga New York, a város, ennél sokkal népesebb, de Albany közepében esvén a státusnak, ez választatott fővárosnak.

Albanyban tizenegy politikai és literáriai újság jön ki. Egy akadémia s számos Lancaster-iskolák állanak. Hajdan igen csekély volt népessége, de miután a státus igazgatósága ide tétetett által, s kivált az Erie Canalis megnyílása ólta bámulatos haladást teszen népessége, mely csak tízesztendei felszámításból is megtetszik:

1820-ban volt a népessége	12.630
1825-ben	15.971
1830-i utolsó felszámításként	24.238

Ily gyors haladást tett a státus népessége is negyven esztendő alatt. A revolúció kiütésekor alig állott 200.000 lélekből az egész státus, azólta pedig ekként szaporodott (The New York Annual Register for 1831. I. 59.):

1790	340.130	lélek
1800	586.050	"
1810	959.049	"
1820	1.372.812	"
1825	1.616.458	"
1830	1.923.522	"

Ha valaki az európai politika s státustudomány szempontjából tekint Amerikát s ily hirtelen szaporodó népességét, hová oly különféle nemzetek, oly különböző igazgatás formái alól s régi szokásokkal, mindenféle nyelvvel s még több vallásos felekezetekből telepednek által – minden logikai s metafizikai kombinációi szerint azon következményt hozza ki: hogy ezeknek egyezségben élni s együtt maradniok lehetetlen. S pedig a következmény ellenkezőt mutatott, s Amerika virágzásban áll, és halad minden ilyen kombinációk ellenére is, és ez megint egy igen egyszerű eszköz által történik: hol a törvények mindennek egyforma juszt adnak, a természet eredeti szent törvényeinek jussát adják; hol az igazgatás a társasági élet elvein alapul, s semmi misztériumra nincs szüksége; hol minden ember szabadon gondolhat és szólhat, s Is-tenét elméje meggyőződése s lelkiismerete sugallati szerint szabadon

tisztelheti; és hol a születés, a gazdagságnak semmi juss nem adatik a törvények előtt a szegény felett, oda igenis sietve siet az ember, s akár-mely előítéleteik s eltaszító érdekeik voltak azelőtt, ott az egyformaság jussai szíves egyezségbe csatolják őket. Ahonnan kénytelen volt elköltözni, ott bizonyosan hibás volt valami a társaság rendszerében, ott talán meg voltak bántva természeti jussai, vagy talán nem is bírhatta azokat. Fájt valami lelkének, mit ott nem tudott s talán nem is mert ki-magyarázni, s minek birtokától meg volt fosztva. És csupán ez azon egyszerű eszköz, mely Amerika képességét oly szemlátomást szaporítja.

Albany, az Erie és Champlain kanálisok megnyitásával a kereskedés-nek oly kulcsát nyerte tíz esztendőök óta, hogy nemsokára New Yorkkal fog egy állásban lenni. Az óceántól egész Albanyig fel 160 mérföldre felmehetnek ugyan a hajók a tengerdagadással, de már azon felül nem hat a dagadás, s a Hudson tovább nem hajókázható. Azon környék, mely innen az Ontario és Erie taváig s a Szent Lőrinc vizéig nyúlik, mintegy 360 mérföldet teszen, és az eddig a kereskedés minden nemétől el volt zárva. Bőv termékeivel nem tudta, mitévős legyen, s száz mérföldekre kellett szekeren vinni, míg vizet talált, hogy messzebb szomszédjainak eladja, s éppen ily kinnal szerezte meg megint azokat, mik nála nem termettek. E vidék, szinte mint hazánk, önnön zsírjában fulladozott hajdon, minden kinézés nélkül a tovább haladhatásra. Népeisége kevés volt, földjét művelni nem bírta, s arra nem is volt szüksége. De egy nagy, egy óriási gondolatja az emberi észnek e környéket 1817 óta az Egyesült Státusok legnépesebb vidékévé varázsolta egyszerre; az általgázolhatlan erdők helyébe hirtelen népes és virágzó faluk és városok tűntek fel, s vagyonosság és jólét közepébe tette a lakosokat.

A New York-i státus soká álmodozott azon plánumról, hogy az Ontario, Erie, Champlain és Cayuga tavakat és a Szent Lőrinc vizét kanálisok által kellene egybekötni a Hudsonnal, és azáltal az óceánnal. A gondolat óriási s boldogító következtetéseket ígérő volt, de kivitele soká lehetetlennek tartatott s példátlanoknak a föld golyóbisán, mert az Erie 565 lábbal áll magasabban, mint a Hudson, temérdek hegyek és folyók

közben, mintegy 600 mérföldnyi általásandó köz a három tó közt, s a költség felszámíthatlan.

De amit soká álomnak s kegyes óhajtnak tartottak, 1817-ben létrehozott. Az írt esztendőben De Witt Clinton választatván státus gubernátorának, ő merészen felfogta a plánumot, s a dologhoz értők kidolgozása után megmutatta polgártársainak, hogy a kivitel nem lehetetlen! Tűzzel fogadtatott a jóvallat, s egyszerre nagy áldozatok tétettek. A kanálisok menetele helyeit részint ingyen engedték által a polgárok, részint közföldekkel cseréltettek vagy pénzzel fizettettek ki. A költségre különböző adakozások tétettek, s más források is fordítottak arra, kivált a Salina sóstó vámja; részint pedig úgynevezett kanális-bankócédulák bocsáttattak ki, melyeket a státus garántírozott. A nagy munkához 1817-ben hozzáfogtak, mégpedig az Erie és Champlain felé vezetőkhöz egyszerre. 1819-ben Uticától Rómáig már 15 mérföld készen lett, megindultak a hajók rajta, s ez még nagyobb tüzet gerjesztett a munkára. 1823-ban már 280 mérföld volt készen, s ennek vámja szinte fedezte a további költségeket. Végre az Erie és Champlain 1825-ben egészen készen lett, s nov. 4-én megülvén a státus a kanális-innepet (Grand Canal Celebration), már nov. 24-én az első hajó szerencsésen megérkezett az Erie tavára, s az addig elzárva volt környékiek a legfelsőbb északtól szabadon hajókáztak le a Hudsonra és óceánra. 1828-ban az Oswego és Cayuga kanálisok is elkészültek, melyek az Ontariót és Szent Lőrincet kötik egybe az Erie Canalissal.

Ekként ment tökéletre a nagy munka a mesterség és emberi észnek diadalma, egyetértés, tiszta szándék s a közjó óhajtnak fő céljoknak tartó polgárok szorgalma által, anélkül hogy egy lakos is legkisebbig terheltetett vagy adóztatott volna; oly munka 11 esztendő alatt, melynek mása nincs még a föld golyóbisán:

1. Az Erie Canalis hossza a Hudson 363 mérföld
vizétől, Albanynál kezdve, Erie ta-
váig
Mélysége 4, szélessége 40 láb
Vízés és emelkedés (fall et rise) 698 láb
83 kőzilippel (lock, Schleusen)
566 híddal

2.	Champlain Canalis hossza Al- banyig	72	
	Vízesés és emelkedés 21 zsilippel		188
3.	Oswego Canalis, összekötvén az Ontariót az Erie Canalisal	38	
	14 zsilip. Vízesés		123
4.	Cayuga és Seneca Canalis, mely a Seneca tavát és az Ontariót köti egybe az Eriével	20	
	Vízesés		73 $\frac{1}{2}$
		493 mérföld	1082 $\frac{1}{2}$ láb esés és emelkedés

A négy kanális készítési költségei:

	Dollár	Cent
1. Erie kanális	9.027.456	5
2. Champlain	1.179.871	95
3. Oswego	525.113	37
4. Cayuga és Seneca	214.000	31
	10.946.441	68

vagyis a mi pénzünkben 21.892.889 ezüst forint és 24 krajcár.

Ezen kanálisok észak és nyugot messze részeit egybekötik kétfelől az óceánnal, temérdek, csak ezen vizekre készített kanálishajók (Canal boat) járnak rajtok. Az utazók és terhek hordozása esztendőnként szaporodik; a vitelbér csekélység a hajdanihoz képest. Csupán az Erie Canalison 1829-ben 178 hajó járt fel és le. 1830-ban már 215-re szaporodtak, s ekként nő a vám is, melyből az építési költségek fizettetnek le. A kanális vámjövedelme volt 1829-ben 813.137 és 1830-ban 1.056.799 dollár.

Ezen jövedelmekből láthatni, hogy az építési költségek amortizációjára évenként feles summa fordíthatatik, s most csak 7.825.035 dollár van amortizálni való, melyet tíz esztendő alatt remélnek leróvni,

s akkor a nagy kanálisok ingyen és minden tereh nélkül maradnak a státusoknak. (Canal Commissioner's Report to the Legislature 1831 [A csatorna kormánybiztosának jelentése az 1831. évi törvényhozó testülethez] – és New York Register l. 124 és 222.)

A nagy munkának ily szerencsés kimenetele elektrikai szikrát lobbantott minden státusokban, s azolta néhány nevezetes kanálisok készültek ennek mintája után, s sok van még készülendőben. Csupán a New York-i státusban tíz társaságnak engedtetett meg különböző helyeken a magok költségén kanálist ásattatni; tizenhárom társaság pedig vasutak készítésére egyesült.

VI. Shakerek vallása és isteni tisztelete – New Lebanon – Methodisták

Albanyból New Lebanonba szándékoztunk menni, a shakerek és methodisták különös isteni tiszteletjeiket megnézni. A Hudsonon úgynevezett ló-hajón (horse boat) haladtunk által, mely megint amerikai találmány. A túlsó parton Greenbushnál szekérre ültünk, s Union, Stephenstown és Canahanon által közelgettünk a lebanoni fürdőkhez és a shakerek falujához. A shakerek vallásos ceremóniáikról s életök módjáról annyi különest beszélnek és írnak Amerikában, hogy itt lakók és utazók figyelmét igen magokra vonják. A shakerek eredetileg Angliából terjedtek ide. Egy manchesteri kovács leánya, Lee Anna, ugyanoda való kovács Stanleynek hitvese, volt első alapítójok. A Bibliának hosszas olvasása után bizonyos vallásos ábrándozás foglalta le Lee Annának minden gondolatit. Azt állította, hogy néha a Szentlélek megszállja, s olyankor közhelyeken prédikációkat tartott, zajos imádságokat mondott, csudákat csinált, s a Krisztusnak a földön újra megjelenéséről, millenniumról s több ily rejtélyes tárgyáról beszélt. Anna a köznép közt követőkre talált, azokat ámította, s tánccal elegyített isteni tiszteletére egybecsődítette. Végre a közcsendesség fenntartásáért Manchesterben megtiltották minden ábrándozásait, s kényszerrel 1774-ben famíliájával s néhány zajos követőivel Amerikába átköltözni.

Anna New Yorkban megvált férjétől, s mindig ragadtatva ábrándozásaitól, Albany felé felvándorlott, s Watervlietben megtelepedett, hol újra gyülekezeteket kezdett tartani. A szabadságháború alatt itt is sok kedvetlenségnek volt kitéve. A béke megkötése után minden vallásoknak szabad gyakorlása engedtetvén, az Anna vallása is gyarapodott; néhány hasonló ábrándozókkal társaságba állott, s Nikayuna mellett egy darab helyet megvettek, hová a felekezet letelepedett. Anna itt halt meg 1784-ben. Halála után a felekezet néhány százra nevekedvén, egy része New Lebanon mellett telepedett meg, s oda falut épített.

A shakerek fő elve: a vagyon közössége. Senkinek nincs elkülönözött vagyona, az mind a közönségé. Munkájok gyümölcse a köztárba tétetik, honnan van élelmük és ruházatjuk. A nőtelenség megkívánató feltétel. A felekezet minden tagjai, férfiak és asszonyok, egyenlők minden jussokban. A világi multságokat, fényűzést és dicsőséget megvetik. A férfiak különválva laknak az asszonyoktól. Isteni tiszteleteknek egy része táncolásból áll. A Bibliában több helyen fordul elő, hogy a zsidóknál táncsal is imádták az Istent, példának okáért, hogy Dávid király is táncolt a frigyláda körül. Salamon prófétánál is ez mondatik: „Mindennek ideje van”, s ott a több foglalatosságok közt a tánc is említetik. E szent helyek után Anna próféta, a felekezet alkotója, azt tanította, hogy az Istent nemcsak nyelvvel, hanem egész testtel kell tisztelni, s erre nézt táncsal elegyített isteni tiszteletet rendelt, mely közt kezeik szüntelen libegnek; angolul shaking annyit teszen, mint libegő, s innen a shaker nevezet. (A Revision and Confirmation of the Social Compact of the United Society Called Shakers [A shakereknek nevezett egyesült társaság társadalmi szerződésének felülvizsgálása és megerősítése]. Harrodsburg. Ky. 1830.)

Mint a faluba értünk, bámulással szemléltük a különös rendet, csinnosságot, az épületek egyformaságát, gyönyörű gyümölcsösöket, nagy veteménytáblákat, gazdasági rakott tárokat s az igen tiszta utcákat két sor fával béültetve. Előítéletekkel telve jöttünk e falu felé, s a külsők után ítélve tisztelettel kezdettem gondolkodni e felekezet felől.

Szekerünket felküldöttük a fürödőkhez, mert a shakerek nem tartanak fogadót. A templom előtt megállottunk, míg a falu különböző részeiből kettős sorokban gyűltek a felekezet tagjai, a férfiak külön és az asszonyok megint külön. Templomjuk belsője egyszerű, nagy ab-

lakokkal hasonlított egy szép teremhez. Semmi cifraság benne, az isteni tiszteletnek semmi attribútuma, mely vallásos gyülekezet helyét gyaníttatná. Mivel mindig számos idegenek is jönek e különös ceremóniát szemlélni, egyik oldalon azok számára külön székek vannak, hol mi is helyet foglaltunk. A templom más részében néhány fehér padok állnak a felekezet számára. A tagok páronként jöttek bé, mindenik nem különböző ajtókon, s szembe vettek ülést. A férfiak öltözete egyformán papucs és fehér strimfli, pantallon, szederjes, hosszú szabatu mellény, keskeny, fehér nyakravaló, sötétszín, régi szabatu kabát, nagy csontgombokkal s fehér kalap.

Az asszonyoké hónyalaj alatt szorított, kávészínű vagy fekete felső köntös, fehér keszkenővel borított mell, majd az egész ábrázatot elfedő sima, mély kalap (capuchin), kezökben fehér keszkenő. De mindenik fél öltözete egyszerűségek mellett is különös tisztaságot és csinoságot mutat.

Midőn mind egybegyűltek, egyszerre felállottak a padokról, s mintegy fertály óráig mély csendességben maradtak. Akkor bizonyos, náluk egészen eredeti ének neméhez kezdettek, oly csudálatos rezgéssel, mintha mély fájdalom érzelmé facsarta volna ki a hangokat. Az ének közben szüntelen libegett két kezök, mintha repülni készülnének. Végezván az éneket, megint mély csendesség lett, s néhány perc múlva egyik öreg shaker valamely imádságformát mondott, oly rezgő hangon, mintha belső gyötrelmét fejezte volna ki. Az imádság végződén, egy másik felszólalt: „munkálkodjunk, atyámfiai”, mely oly forma hangon ment véghez, mint más vallásúaknál a „könyörödjünk, atyámfiai”. Ekkor nagy serénységgel a fal mellé hordattak minden padok, a férfiak egész komolysággal leöltötték kabátjokat, fogasokra aggatták, s az üresen maradt templom közepébe lobogó inggel sorba szembeállottak az asszonyokkal. Az öregek és ifjak a fal mellé vonultak sorokban, s azok megint új nótájú, még csudálatosabb énekekre kezdettek. Az énekekre újra libegtek a kezek, s férfi és asszony táncfigurákat kezdettek csinálni. Lassanként sebesedett az ének, s a tagokat is mind hevesebb inspiráció lepte meg, a tánc is sebesedett, a figurák minden fordulattal változtak; néhány mintha a gavotte táncból lett volna általvéve. A legnagyobb bebonyolódások közt is oly pontosan s bétanulva csinálták a figurákat, hogy annyi sokaság közt is egyszer sem lett zavarodás. De e csudálatos-

nál csudálatosabb táncra, s hozzá a libegő kezek e szent komolysággal, s a még csudálatosabban vinnyogó és rezgő éneke minden erőlködés mellett is lehetetlen volt nem nevetni. De láttam mások arcán, s éreztem magam is, hogy e nevetés félig a szánakozás nevetése volt.

Többféle isteni tiszteletet láttam volt Angliában, s mióta Amerikában vagyok, de ilyesvalamit nem is képzelhettem. A tánc megszűntével megint sorba álltak; egy öreg kilépett a templom közepére, s az idegenek felé fordulva elbeszélte e vallás históriáját s dogmájoknak főbb elveit. Azután megint új énekekre kezdtek s megint más táncra, még cikornyásabb figurákkal. Néha tapsjelre változtak a fordulatok. Midőn már egészen kimerülve látszottak lenni, egy hármastapsjelre újra az előbbi sorba álltak. Mély hallgatás lett mintegy fertály óráig; könnyörgésben látszottak elandalodva lenni. Végre felöltözködtek, s oly léleknyugalommal oszlottak el, mint aki hosszas buzgó könnyörgés után bocsánat hiedelmével hagyja el a templomot.

Ekként folyt és végződött e csudálatos isteni tisztelet. Amint kijöttem a templomból, s soronként hazamenni néztem a tagokat, bánatos szánakodással tekintettem utánok, s feltűntek elmémbe azon számtalan vitatások, melyek a kereszténység kezdete óta szaggatták kebeleinket! De meglehet, éppen én estem tévelyedésbe, hogy szántam és nevettem őket, mert ők egész meggyőződéssel hiszik, hogy ez a táncolás az idvesség megnyerésére szükséges s igen hathatós eszköz, s egész nyugalommal s tiszta lélekkel hagyják el a templomot, hogy az Istennek valamely kedves dolgot cselekedtek. De a közéletben is ők a legnyugodalmasabb népek, soha semmi erkölcstelenség nem hallatik rólok, semmi panasz nincs ellenök, sem perük nincs senkivel. Munkás, szorgalmas, józan életű emberek, s lakhelyök s gazdaságok példányai az igyekezet s egyetértésnek. S ki merhet az Isten és az ők lelkiismeretük közé felállni ítéletével! Ha talán csalatás e hiedelmök? De e csalatás őket boldoggá teszi. S ki felelhet, hogy önnön hiedelme nem csalatás?

✱

A shakerektől felmentünk New Lebanonba. A hely fekvése gyönyörű, s nyáron által nagy a gyülekezet az itteni fürdőre. A déli státusokbeli tehetősebb amerikaiak nyáron odahagyják a meleg miatt al-

kalmatlan lakjokat, s az északon mulatnak és utaznak. Az egyik nyári utazási fordulathoz tartoznak a Saratoga, Balston és a lebanoni fürdők. De egyik sem bír nevezetes minerális erővel, s amint felboncolásokból kitetszik, nem is hasonlítanak a magyar föld számtalan minerális vizeihez. A lebanoni forrás igen bőv és tiszta, s fürödni használják. Mérséklete 72° Fahrenheit. A balstoni és saratogaiak is azon állatorészűek, mint ez.

Délután megint szekérre ültünk megnézni, amint mondták, a shake-reknél még csudálatosabb más vallás isteni tiszteletét. A methodisták felekezete minden esztendőn ősszel és tavasszal nyolc napig mezei gyűléseket (camp-meetings) szokott tartani. Innen két órányira éppen most voltak egybegyűlve az ezen környéki methodisták. Sűrű erdők közt, rossz utakon elérkeztünk végre a helyre, hol a gyűlést mondták lenni. Amint közelgettünk, egész szekérvár látszott az erdő szélén, számtalan ló legelődett körül, az erdőből nagy füst emelkedett fel. Közelebb érve temérdek sátor láttunk fejezni a fák közt, s csudálatos láрма zengett a levegőben, zokogás és sírással elegyítve, mint midőn valakit kínoznak. A sátorok messze terjedő félkörben voltak felvonva, s köztük síkátórok; mindenik tele férfi, gyermek, de nagyobb részén asszonyokkal. A félkör közepén egy nagy, magas deszkaállás nyúlt fel karozaal, mely a prédikálósék. A sátorok belsője kétoosztályú; hátulsó osztályban ágyak állanak, felvert cövekeken, s egy deszkaasztal és mindennemű konyhai eszközük s öltözetek; az első rész béhintve szalmával; egy deszkapad a közepén felverve s néhány sék.

A dolog előtudása nélkül bukkanni ily sátorok közé nagy eszmélet kellene, hogy meg ne hökkenjen az ember. Megállottunk egyik előtt, honnan legborzasztóbb láрма hallott. Elöl egy fiatal ember, keszkenővel békötött fővel a szalmában térdelt, egy sékot ölelgetett keserves zokogás közt; hol égre fordította arcát, hol a szalmába bukdosott, s mintha az egeket akarná levonni, tapsok közt nyújtogatta fel egybefogott kezeit, s a bérekedésig ordította e szavakat: O, my Jesus, bless me, O, Holy Ghost, come upon me! (Ó, én Jézusom, áldj meg! Ó, Szentlélek, szállj rám!), s ugyane szavakat szakadatlanul ismételte különböző con-

vulsiók közt. Beljebb a sátorban asszonyok és leányok térdeltek a szalmában, s ezek is különböző rángatódzások közt ismételték e szavakat. Az egyik keservesen zokogott; a más eltakarta arcját, megint a más ájultozott, s szomszédja ölébe dőledezve merengette szemeit az ég felé; meg a többi melljét verte, s szívszaggatva sikoltoztak; megint elájultak, s újra felocsúdva, inspirált arccal sóhajtoztak az ég felé. Végigjártunk a sátorok különböző síkatorain, s mindenütt ezen vad ábrándozás komédiáit láttuk ismételve, más meg más gesztikulációk s convulsiók közt. Legkihallhatóbbak voltak e szavak: „O my Lord! O my Jesus! Bless me! O Holy Ghost, come upon me! Bless me!” Mintha fájt volna az érzésnek e csudálatos ábrándozó kínlódás, s mintha sajnálta volna az ember e sok bérekedt torkot, eltikkadtt hangot s a sírástól elepedt ábrázatokat. Legfőbb szerepet az asszonyok s leányok játszódtak.

A methodisták dogmájok ezen különös ágát s szentírás azon helyeiből veszik, hol ezek mondatnak: „Emeljétek fel kezeiteket az Úrhoz, zörgessetek, s megadatik. – Kiáltsatok az Úristenhez. – Ordítsatok az Úrnak hegyén” s tovább folytatva. Papjaik is velök szoktak lenni, s amint mondják, ezeknek prédikációjok még különösebb a deszkaállásról. A methodisták felekezete számos, de csak a nép míveletlenebb osztályából állanak követői. Megrázkódás s újra szánakodó fájdalmas érzéssel hagytam el e helyet, s megint a vallás tárgyaival andalogtam gondolatomban. A methodista földhöz veri magát, s bérekedésig kiabál az Úristenhez. A shaker táncol, hogy kedves legyen az Úr előtt. A quaker mélyen hallgat templomában, s néma andalgás közt elmélkedik isteni és emberi kötelességeiről – s Mindenható! ezek közül melyiknek imádsága fogatosabb előttem?

Az idő már sötétedett, s a sok velünk együtt csudára jöttek szekerei közt kinnal haladva, későn érkeztünk vissza Lebanonba.

VII. Az Egyesült Státusok – Első telepedők Észak-Amerikában – Az új lakosok nyomtatásai az angol kormány alatt – Teaadó – Lexingtoni ütközet és a revolúció kezdete

New Lebanonból Bostonba, a massachusettsi státus fővárosába indultunk. Pittsfieldnél már a massachusettsi státusba és az úgynevezett Új-Angliába értünk. E része Amerikának most is megtartja a kolónia nevet. Az egész Egyesület négy szakaszra osztatik, úgymint:

A. *Új-Anglia vagy Keleti Státusok.* 1. Maine. – 2. New Hampshire. – 3. Vermont. – 4. Massachusetts. – 5. Rhode Island. – 6. Connecticut.

B. *Közép-Státusok.* 7. New York. – 8. New Jersey. – 9. Delaware. – 10. Pennsylvania. – 11. Ohio. – 12. Indiana. – 13. Illinois és a michigani territórium.

C. *Déli Státusok.* 14. Maryland. – 15. Virginia. – 16. Kentucky. – 17. Tennessee. – 18. és 19. északi és déli Carolina. – 20. Georgia. A floridai territórium és a columbiai disztriktus.

D. *Nyugati Státusok.* 21. Louisiana. – 22. Mississippi. – 23. Alabama. – 24. Missouri és az arkansasi territórium.

Előbb csak tizenhárom státus tette az Amerikai Egyesületet, a többi részint vásárolták az indusoktól, részint Spanyolországtól (Florida) és Franciaországtól (Louisiana). A 13 eredeti státusok közé csak azután vétetett fel a más 11, miután népességök negyvenezerre szaporodott. Columbia, Michigan, Florida és Arkansas még nincsenek felvéve, mivel még nincs meg a negyvenezer szám népességök.

✱

Észak-Amerika feltalálása után (1498)[!], először Virginia és Massachusettsbe telepedtek angol lakosok. De több tekintetben Massachusetts lett vezetője az északiaknak, mivelődsben s népesedése haladtában is, s legkivált abban, hogy Massachusetts volt a revolúció bölcsője, s e vívta ki az első győzedelmet az angolokon. Már 1600 elején kezdetek Massachusettsben, Boston környékén némely telepedések tétetni. 1620-ban New Plymouthban is telepedtek meg néhányan. Azon időben kezdődtek el Európában a vallásbeli viszongások; a reformált Anglia

üldözte a vele nem egyformán gondolkodókat. Erzsébet, első Jakab és első Károly uralkodásaik Angliában a vallásbeli üldözés, türelmetlenség s fanatizmus históriája is egyszersmind. A vallásos nyomatásnak kesergetései közt számtalan famíliák odahagyták Angliát, hol az Istenhez folyamodniok megtiltatott, s merész elszánással, a nyomatások közt megérlelt karakterrel, menedéket kerestek magoknak az újvilágban, hol lelkesméretök szabad lehessen.

Amely számban üldözte az óvilág jelesebb embereit, oly számban szaporodott szemlátomást az újvilág általok, kik Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, Connecticut és Pennsylvaniát alapították. Szorgalmok által tenyésztett minden körültök, az élet módjának újabb forrásait fedezték fel, s jóllét terjedt el köröttük. Egészen új, szabad és a nép jussán s egyformaságon alapult törvényeket alkottak magoknak. De nemsokára felébresztették a figyelmet az új lakosok; Anglia irigyelte e haladást, s legalább hasznot kívánt hajtani magának az új dologból. Wilhelm és Mária uralkodásaik alatt (1692), hogy felsőségi jussát fenntarthassa az angliai udvar az új lakosokon, maga kezdett oda gubernátorokat kinevezni, de azon hibát ejtette, hogy az újvilág törvényhatóságaira bízta a gubernátorok fizetését meghatározni s elrendelni, kik emiatt erő és befolyás nélkül voltak. Általlátta az angol kormány e hibáját, s helyre akarta hozni, de éppen ezáltal jöttek félreértések az anyaország és gyarmatok közt, s azólta kezdődött az egymás elleni gyanakodás.

Mindemellett is lassanként mind több hatalmat kezdett gyakorolni rajtok Anglia; gubernátorainak azon jussot adta, hogy az ítélőszékeket elrendelhesse, s bírákat nevezhessen ki. Adók és vámok nemeit csúsztatta bé, törvényeiket változtatta, s több visszaéléseket kezdett tisztviselői által gyakoroltatni. A gyarmatok több ízben nyilván ellentmondottak ezeknek, hivatkoztak eredeti jussaikra, s New York 1767-ben kinyilatkoztatta, hogy a nép jussai megbántásával esik reájok adót vetni anélkül, hogy képviselőjük legyen az angol parlamentben.

Sérelmöknek ily szaporodásai közt is hívek maradtak az anyaországhoz, s midőn 1754-ben kiütött a franciák és Anglia közt a Kanada feletti háború, tizenhat esztendeig, minden erejükből, katonával és pénzzel segítették az angol igazgatást, s csupán nekik köszönheti Anglia a Kanada megnyerését. Azt hitték az amerikai gyarmatok e há-

ború bévégződésében (1770), hogy annyi áldozatjaik után visszaadja Anglia régi jussait, vagy hogy legalább a mostaniakat nem bántandja. De alig múlt két esztendő, s súlyosabb terhek fenyegették őket. Anglia akkor szárazon és vízen győzedelmes lett, s a föld golyóbisa kereskedése kulcsát elnyerte, de e győzelmek temérdek adósságba is keverték a nemzetet, s annak lefizetésére a minisztérium az amerikai gyarmatokra fordította figyelmét.

Nyugoti India megnyerésével a kereskedés nevezetes kútfeje nyílt meg Angliának. De hogy azt csak maga használhassa, az amerikai gyarmatoknak elzárt minden odai kereskedést, s csupán Angliából vagy angol hajók által hozatva, kénytelenek voltak mindent vásárolni, ami szomszédjokban volt. Különösen azon igyekezett az angol kormány, hogy a gyarmatok minden fábrikáit semmivé tegye, s evégre a partokon harmincadokat állíttatott, hogy csupáncsak angol hajók vihessenek oda mindent, a magokét pedig még a szomszéd gyarmatokba se vihesék ki. Ezeken kívül számtalan adók, vámok s sacolás nemei hozattak bé, az idegen tisztviselők kényökre húzták a lakosokat, s büntetlenül tapodták jussait.

Az amerikai népnek e hosszú türelme által felbátorítva, 1765-ben a miniszter Grenville jóvallatára még egy új sacolás nemét tolta reájok az angol kormány, az úgynevezett bélyegtaxa törvényét (timbre stamp). E törvény azt határozta, hogy minden egyezmények, szerződések, perfolyta írások, végrendeletek s szóval a polgári életben előforduló minden irományokra csak bélyeges papiros használtassék, a semmisítés büntetése alatt, s ezen papirosakra temérdek taxa vettetett. E törvény nagyon meglepte az amerikaiakat; elébb csak zúgolódás tárgya lett, aztán a társaságokban kezdettek felette értekezni, s lassanként annyira nevedezett az ez elleni bosszankodás s elkeseredés, hogy a bostoni s a Rhode Island-iek a közönséges piacon, a connecticutiak pedig a hóhér által égettették meg e törvényt.

A massachusettsi nép kiválva kifejezte bosszankodását az igazságtalanságon. Minden gyarmat egyaránt megbántva találván jussait, a New Yorkban hirdetett kongresszusra mindnyájan biztosokat küldöttek a haza állapota iránt tanácskozni. A kongresszus egy lelkes előadásban közönségessé tette a gyarmatok jussait, felfedezte az Anglia által okozott sérelmeit, s kérelmet készített a királyhoz és parlamen-

tumhoz. A kérelemmel Franklin Benjámint más két követtel küldötték által Angliába. E lépés még inkább ingerelte a királyt és minisztereit. Úgy festették ezt, mint nyilvános rebellió előjeleit. Franklin és társai a parlament eleibe idéztettek, hogy annál nagyobb legyen megaláztatások. De Franklin egyszerűen s kimerítőleg felelt minden ellenvetésre, s mélyen érezte a minisztérium s parlament elhirtelenkedéseit.

Átallátta az angol kormány, hogy a sacolás lépcsőin igen sietett, s a miniszter Grafton jóvallatára visszahúzatott a bélyegtörvény, de ahelyett a tea, papiros, festékek s fűszerekre tétetett újabb adó, s két regiment küldetett Bostonba a zsarolás ezen törvényei fenntartására. A katonák kegyetlensége s pusztításaik, a tisztviselők dölfőssége s a lakosok jussaik bitangolása esztendőnként megint nevedett. Mindenkor új ellenmondásokat küldöttek által a lakosok, de minden sikeres következőzés nélkül.

Végre a lakosok ily nyomatott helyzetének egészen más fordulatot adott a következő történet: a Kelet-Indiai Társaság, kirekesztő jussal bírván a teakereskedést Angliában, ezért az igazgatásnak nevezetes adót fizetett. 1770-ben tizenhét millió font teája volt a társaságnak Londonba, melyet nem tudott eladni. Miniszter North kieszközölte, hogy a társaság vám nélkül kivihesse Londonból teáját, Amerikában raktárokat állíthasson, s egészen elrekeszthesse az amerikaiakat, hogy másunnan teát ne vihessenek bé. E lépés nagy csapás volt az amerikai kereskedőknek s lakosoknak, hogy ők egy privilegizált társaságnak adózzanak.

Az eddig nyögött fájdalmak sebe újra megsajdult, s legelébb a bostoniak határozták meg s fogadták egymás közt becsületjekre, hogy ezután teát nem isznak, többet nem is engednek béhozatni, s azt kívánták, hogy az oda megérkezett teás hajók ki ne rakodjanak, hanem terhökkel együtt Angliába térjenek vissza. Hozzá tették a bostoniak ezen határozatjokhoz, hogy vagyoniuk s életük kockáztatásával is emellett fognak maradni. Valahányszor a nép gyűlést tartott, a katonaság mindenkor fegyverrel ment ellene, s azalatt sok apró egybe csapások történtek.

Míg eszerint mentek a viszálykodások a tea felett a több gyarmatokban is, a bostoniak 1773-ban rámentek a teás hajókra, s minden tealádákot a tengerbe hánytak. E lépés fájdalomson bántotta Anglia büszkeségét, s a parlament új meg új törvényeket hozott a gyarmatok

megaláztatására. A bostoni kikötő elzáratott, minden kereskedése megtiltatott, törvényei felfüggesztettek, s katonagazgatás állíttatott fel. A több gyarmatokban is megtiltatott minden kereskedés, s Massachusetts és New Hampshire-nek még a halászat is. Mindezeknek teljesezésbe vételére számos katonaság küldetett által.

A nemzetet megsemmisítő ezen rendelkezések lángot lobbantottak minden gyarmatokban, s önerejükről kezdetek gondolkodni. Azonban mindenünnen sietett a segedelem a bostoniak oltalmára, de az angol katonák is minden kegyetlen módot elkövettek az ők bosszantásokra. Ily helyzetében Massachusetts közgyűlést hirdettetett Concordba, melyet angol general Gage megakadályozni kívánván, 1800 embert küldött a gyűlés széjjelosztására. Amint Concord felé mentek az angol katonák, Lexingtonnál néhány fegyveres amerikaiakra találtak, azokat megtámadták, s nyolc közülük elesett. E volt az első polgári vér kiömlése a nevezetes háborúban! De e vérnek kiáltására egészben felkölt Massachusetts, az angolokat megtámadta Concordban, s 250 katonát ejtett el, az amerikaiakból pedig csak 50 maradt a csatahelyen.

Ezen ütközet jeladás volt a közfelkelésre, minden gyarmat fegyvert fogott, tódult a nép egybe, s az angolokat Bostonba beszorították. Az angol igazgatás látván a megvetett ellenség erejét, újra 12.000 embert küldött által a több gyarmatok megzabolázására is. Ekként kezdődött a nagy háború, melyet 1776-ban a függetlenség kinyilatkoztatása az amerikaiak részéről s tízesztendei véres ütközetek és végre 1782-ben az amerikaiak győzedelme s teljes függetlenné lételök követett. Ezen háború Angliának 129.123.091 font sterlingbe, vagyis 1.291.230.910 ezüst forintba került, s ebből a máig is fizetetlen adósság a nemzet nyakán 93.869.992 font sterling. (The History of the American Revolution, by David Ramsay [Az amerikai forradalom története, írta David Ramsay] New York, 1830. és Statistik von Amerika, von Alexander Lips [Amerika statisztikája, írta Alexander Lips]. Frankfurt, 1828.)

FOGLALAT

	Előszó	9
I.	Európában tett utazások 1830-ban és 1831 elején.	11
II.	London kikötői – Amerikába induló hajók – Columbia – Az óceáni út – Tengeri betegségek – Audubon úr – New Foundland-i Bank – Megérkezés Amerikába	16
III.	New York – Amerikai polícia – Intézetek – Iskolák – Báró Wesselényi és Balog	28
IV.	New York-i kikötő – Cinderella gőzhajó – Hudson partjai – Singsing – Peekskill falu – Újságok nagy száma Amerikában – Fulton, a gőzhajó első feltalálója – Major Arnold árulása	36
V.	Amerikai nevelési rendszer – West Point-i katonaakadémia – Kosciuszko emléke – Hudson-parti városok – Gőzhajói utazók – General Van Rensselaer – Amerikai arisztokrácia – Albany – Ítélszékek – Népelesszaporoadás okai – Erie Canalis	42
VI.	Shakerek vallása és isteni tisztelete – New Lebanon – Methodisták	51
VII.	Az Egyesült Státusok – Első telepedők Észak-Amerikában – Az új lakosok nyomtatásai az angol kormány alatt – Teaadó – Lexingtoni ütközet és a revolúció kezdete	57

VIII.	Utazás Massachusettsen által – Amerikai fogadók – Az amerikai függetlenség aktája – Thököli Bostonban	62
IX.	Boston – Everett Sándor – Amerikai etikett – Bévezetések – Athenaeum – Hajóépítő műhely – Bunkers Hill	68
X.	Charlestown – Büntetőtörvény feletti értekezések – Az Auburn és pennsylvaniai büntetőrendszer – Státus fogháza és a foglyokkal bánás – Teatársaság Everett úrnál	72
XI.	Iskolák állapota Bostonban – Harvard Kollégium Cambridge-ben – Teológiai szemináriumok – Gróf Benyovszky Móric – Amerikai kényelmek	80
XII.	Lowe és az odavaló gyárok – Utazási könyvek – New Hampshire-i státus – Unitáriusok az északi státusokban	84
XIII.	Concord – Amerika konstitúciói – New Hampshire konstitúciója	89
XIV.	Gránitbányák – Vermonti státus – Az Egyesület népesége – Burlington – Champlain tava – Kanada – Szent Lőrinc vize – Montreal – Québec – Kanada koloniális igazgatása – John Bull	100
XV.	Hajókázás veszedelmei a Szent Lőrincen – Rapidok – Kingston – Mississauga indusok – Kivándorlók sorsa – Ausztriai mészáros Kingstonban – Az Ontario s más nagy északi tavak – York – Kanada állása	108
XVI.	Queenstown – Niagara vízesése és a természet itteni csudái – Gróf Leon – Visszatérés az Egyesült Státusokba	114
XVII.	Buffalo – Az irokéz indusok – Indus tribusok az Egyesületben – Indus iskolák – Buffalói fogadó – Lafayette utolszori utazása Amerikában	121
XVIII.	Hajózás a Erie-n – Müller Ferenc pozsonyi fi – Pennsylvania státus – Erie városa – A vasárnap Amerikában – Különböző vallásos felekezetek az Egyesületben – Monroe beszéde a vallásról	131

XIX.	Springfield – Választás módja a hivatalokra – Ohio státus – Újságok kiosztása módja – Ohio hirtelen népesedése – Az Ohio vize – Statisztikai adatok	138
XX.	Economy — Rapp társasága és története — Economyi gazdasági intézetek — Amerikai borok — Owen társasága	144
XXI.	Pittsburgh – Találkozás Báró Wesselényi Farkas és Balog Pállal – Alleghany és Monongahella vizei – Alleghany-hegyek – Marylandi státus – Szerecsen rabszolgák állapota	153
XXII.	Baltimore – Washington szobra – Könyvkedvelés Amerikában – Vasutak – Szerecsen templom – Utazás Washington felé	161
XXIII.	Washington városa – A Capitolium – Képek a Capitoliumban – Követek és szenátorok háza – Praesidensi ház – Találmányok raktára – Státus-titoknok Livingston – Praesidenshez bejelentés	164
XXIV.	Praesidens Jackson – Bleker Olsten története – Praesidens kötelességei a törvény szerint – Praesidens választási módja – Követek és szenátorok választása – Kongresszus tagjai és törvényei	169
XXV.	Az Egyesület jövedelme és költségei – Számadás 1831-re – Katonaság – Nemzeti őrség és szabályai – Hadihajók	180
XXVI.	Mount Vernon – Virginiai státus – Washington sírja – Kapitány Smith és Pocahontas története	186
XXVII.	Lóverseny Baltimore-ban – Jockey Klub bálja – Napoleon famíliájabeliek Amerikában – Király, liszkai fi Magyarországról – Chesapeake-öböl – Delawere-i státus	193
XXVIII.	Philadelphia – Középületek – Intézetek – Leimer – Philadelphi múzeum – Quaker templom – Különböző vallások Philadelphiában – Pénzverő ház – Újságok tudósításai Magyarországról	197
XXIX.	Visszatérés New Yorkba – Albany hajó – Az óceánra szállás – Orkánok és veszedelmek az óceánon – Partra szállás Havre de Grace-ban	205

LEGYEN ÖN IS SZERZŐNK!

Az Ad Librum PodPress szolgáltatása keretében mindazt kínálja, ami kéziratából professzionális könyvet hoz létre:

- könyvészet (ISBN beszerzés, vonalkód készítés, kötelespéldányok kezelése, helyes címnegyed és bibliográfiai adatok);
- szöveggondozás (gépelési, nyelvtani, központosági, nyelvhelyességi, stiláris hibák javítása, egységesítés);
- tördelés (megfelelő oldal és tükör kialakítása, szövegek közti helyes tipográfia, jegyzékek létrehozása, képek szkennelése);
- borítótervezés (beleértve a jogtisztá illusztráció beszerzését, együttműködésben a szerzővel);
- digitális nyomtatás (Xerox színes és fekete gépeken többfajta méretben és kötészettel);
- marketing (külön weboldal minden szerzőnek, boltmarketing, letölthető részlet (mint ez a pdf fájl is), hírlevél, prospektus);
- terjesztés (saját online könyvesbolt, partnerboltok és könyvesboltláncok).

A végeredmény olyan könyv, amely megfelel a kiadói és könyvterjesztői elvárásoknak.

KÖNYVEK KÍVÁNSÁGRA!

A kívánság szerinti digitális nyomtatás egyszerre csak kis sorozat (20-500 példány) finanszírozását igényli, a gyors utánnyomások révén pedig korlátlan ideig a könyvpiacon tarthatóvá válik a kötet.

További információ:

<http://podpress.hu/>

<http://adlibrum.hu/>

Ad Librum Kft. irodája

Porta Irodaház 5. em. 17. 1107 Budapest, Mázsa tér 2-6.

Tel: (06-1) 814-2590, (06-20) 510-1558. Email: info@adlibrum.hu

ADJA KI KÖNYVÉT!

Szerzői és intézményi kiadások gondozása